

Socioliberal kurs

Den ekonomiska och tekniska utvecklingen har gett oss stora vinster. Den materiella standarden har stigit, ekonomiska klyftor minskat och tryggheten ökat. Det vore orätt att förneka dessa framsteg, men det vore lättsinnigt att inte observera hur utvecklingen har en tendens att skriva sina egna lagar. När det skett har medlen blivit mål. Då hotas centrala livsvärden.

Nog finns det mörka tecken på en sådan tanklös framfart och på att det blir svårt att hejda den. Men det finns också ljusa tecken på en vakenhet och en vilja att vinna kontroll över utvecklingen.

Människans villkor är bräckliga. Jordens resurser är inte outtömliga. Miljön har bringats i obalans genom felaktigt inriktad teknik. Fortsatt rovdrift med resurser och miljö kan leda till katastrof.

Den rika världens sätt att producera och konsumera är inte bara en inre angelägenhet. Det har ett direkt samband

med världshushållningen och klyftan mellan rika och fattiga länder.

Men vi har också upplevt en serie hot mot vår egen vardagliga närmiljö - föroreningar, deprimerande bostadsmiljöer och ett produktionsliv som för många är

pressande, monotont och hälsofarligt. De ekonomiska och sociala klyftorna mellan olika grupper är fortfarande stora. Många har hamnat utanför välfärden och tryggheten. Människorna ställer berättigade anspråk på offentliga tjänster men även på privata konsumtionsförbättringar. Det kräver en ekonomi som skapar nya resurser. Verksamma omfördelade insatser är också svåra att åstadkomma i en stagnerande ekonomi. Det finns inget automatiskt samband mellan ekonomisk tillväxt och ekonomisk utjämning. Men tillväxten är en bland flera förutsättningar för en utjämning uppåt, både i vårt eget samhälle och internationellt.

Vår chans att göra samhället mänskligare ligger inte i någon flykt från industriell utveckling och modern teknik utan i en noggrann prövning och aktiv påverkan av utvecklingens inriktning. Skall vi främja viktiga välfärds mål krävs ett betydande offentligt ansvarstagande. Men det finns också en risk att vi låter oss pressas in i ett system där den individuella rörelsefriheten försvinner och det personliga oberoendet hotas. Då förvandlas medborgarna till passiva åskådare av den politiska maktens välvilliga förmynderi. I konflikten mellan den enskildes handlingsfrihet och det gemensamma krav finns inget antingen eller. Man kan och måste göra medvetna avvägningar.

De får inte ske på bekostnad av vitala individuella fri- och rättigheter.

Nya värdekonflikter uppkommer när vi får tekniska möjligheter att göra sådant som tidigare stod utanför vår förmåga. Därmed växer också ansvaret. Värdeproblemen försvinner inte för att man blundar för dem. De kräver en öppen redovisning och klara ställningstaganden.

Demokratins metod

Stora och påträngande problem kan fresta till resignation. De kan locka till enkla totalförklaringar och föreställningar om att allt kan ordnas genom en enda storstilad omvälvning. I stället kan och skall vi med tillförsikt bygga vidare på det vi har. Med demokratins metod - som är att förändra genom att söka övertyga. Den metoden har varit under attack, från människor

som kan ha startat i ett fruktbart tvivel men som alltför ofta har fastnat i en ofruktbar fanatism. Den som inbillar sig ha hela sanningen känner inget behov av att

lyssna till andras åsikter. För den som skyr samtalet och inte vill arbeta med demokratins metod ligger våldets frestelse nära.

Det finns inte någon slutgiltig sanning om hur den sociala gemenskapen skall gestaltas. Inte heller går det att söka sin tillflykt till tron att det finns ett vetenskapligt svar på alla frågor om samhällets utveckling. Den tron är

färlig. Den döljer värderingarnas betydelse och kapslar in dem i svar som bara är skenbart objektiva. Den för

bort från demokratin.

Det rör sig i stället om en arbetsuppgift där skilda värderingar skall kunna mötas och leda till gemensam handling. Besluten måste fattas i lyhörddhet för de villkor som dagens människor lever under och i ansvar för kommande generationers rätt att forma sin tillvaro.

Samtalets villkor

En fri och öppen debatt är förutsättningen både för att man skall nå en fördjupad bild av verkligheten och för att olika åsiktsriktningar skall kunna präglade samhällsarbetet. Tolerans är att respektera andras

yttrandefrihet lika mycket som sin egen. Det är inte en slapphet i den egna övertygelsen, men en beredvillighet att pröva andras argument. Toleransen är inte bara en diskussionsmetod: Den hör ihop med vetenskapen om att människans värde inte kan mätas i ställning, kunskande och färdigheter. Den har sin förankring i vördnaden för det unikt personliga och i respekten för varje människas inre suveränitet. Rätten att tänka fritt och fritt ge uttryck för sina tankar följer av den människosynen och kan inte överleva utan den. Samhällsdebatten domineras alltför lätt av det vedertagna. Liberalismen har alltid varit ett värn för den fria tanken. Om man inte med respekt lyssnar till den lilla gruppen och dem som tänker annorlunda stelnar meningsutbytet och riskeras framstegen.

Frihet i gemenskap

Friheten rymmer viktiga formella rättigheter men måste också innebära reella möjligheter. För dem som lever i betryckta omständigheter och tycker sig sakna utvägar framstår friheten som en illusion. För den sjuke utan vård, den arbetslöse utan säkerhet för framtiden och den gamle utan trygghet blir valmöjligheterna små. Den insikten är tillsammans med rättfärdighetskravet grundläggande för det sociala reformarbetet, för strävan att utjämna sociala och ekonomiska klyftor. Jämlikhetstanken bör utgå från det faktum att människor är olika. Deras förutsättningar varierar. Deras önskemål skiljer sig, liksom deras möjligheter att uppnå dem. Det gäller att skapa lika chanser för alla att förverkliga sig själva och att ständigt förnya chanserna. Men också att stödja dem som inte haft förutsättningar att ta vara på möjligheterna. Vidgad jämlikhet ifråga om de ekonomiska, kulturella och politiska resurser som människor förfogar över är ett starkt liberalt krav. Någon engångsreformism kan inte godtas. Trygghetens förutsättningar förändras. Den sociala omsorgen blir man inte färdig med enbart genom att formulera lagtexter. Den behöver ständigt förnyas och utvecklas, i takt med resursernas tillväxt.

Ansvar för varandra

Den sociala omvårdnaden måste präglas av en stark känsla för den enskildes integritet, egenart och inre resurser. Människor får inte bara bli föremål för åtgärder. Man kan pressa ned en människa genom att kräva för mycket. Man kan hämma henne genom att inte ställa krav som svarar mot förmågan. Det går att växa in i ett förhållande som präglas av ömsesidigt förtroende och ansvar - det är det mål som måste gälla och som inte får ges upp för tillfälliga nederlag. Med hjälp av politiska beslut kan vi mildra hårda villkor och verka för att alla får bästa möjliga förutsättningar för sin utveckling, erbjuda nya startpunkter och möta med stöd bortom misslyckanden. Men vi kan inte lagstifta bort kallsinnighet. Vi kan inte heller lagstifta fram en vilja att ta ansvar för sig själv och andra. Politiska insatser kan inte ersätta kraften i frivilliga folkrörelser.

Staten och medborgarna

Liberalismen sätter inte likhetstecken mellan stat och samhälle. Staten, de politiska institutionerna, är ett instrument som används för preciserade uppgifter i samhället. Statsmakten får inte ta hand om hela samhällslivet. Då blir den totalitär. Samhället är den mänskliga gemenskapen. Att försvara samhället mot staten är att hävda det mänskliga och individuella gentemot det byråkratiskt reglementerade. Det är också att målmedvetet sprida makt och ansvar - och att sörja för en effektiv kontroll av maktens utövning. Makten utgår från medborgarna. Därför är det koncentrationen av makten som kräver sin motivering inte spridningen av den. Det är i fria medborgares engagemang som demokratin har sin styrka. Ju mer den utvecklas och fördjupas genom olika former av närdemokrati, desto mera frigörs fonder av energi, vitalitet och ansvarskänsla. En demokratisk människosyn har sin giltighet i hela samhället. Den måste prägla också arbetslivet, även om arbetsdemokratin och den politiska demokratin inte i allt kan ges parallella former. Människor får inte

betraktas bara som insatt arbetskraft. Delaktighet och medansvar är rättigheter.

En socialt styrd tillväxt

För ett liberalt betraktelsesätt är det nödvändigt att hålla öppet för människors lust att ta initiativ och skapa nya resurser. Detta kan man göra bara i ett decentraliserat ekonomiskt system, som ger frihet i valet av arbete och konsumtion. Ett sådant ekonomiskt system ger de bästa möjligheterna att effektivt utnyttja våra tillgångar.

Det innebär också att man undviker de risker för maktblindhet, felanvändning av resurser och osjälvständig anpassning som följer med långtgående dirigerings från ett statligt maktcentrum. Fria människor i samverkan skapar ett bättre samhälle än det myndigheter kommenderar fram. Den som vågar satsa på framtiden ger chanser också åt andra och därmed stimulans åt ekonomin. Men marknadsekonomin ger inte automatiskt önskvärda resultat. Den kräver en social styrning - en ramhushållning. Annars äventyras viktiga välfärds mål. Omtanken om mänskliga värden måste alltid vara en central utgångspunkt. Den får inte bli endast en pliktskyldig bevakningsuppgift i senare led av beslutsprocessen.

Det är inte minst viktigt när det gäller vårt sätt att vårda och förbättra miljön. Tekniska och ekonomiska krav får inte ensamma bestämma ritningarna medan de mänskliga och miljömässiga kraven nödortfört tillgodoses genom justeringar i efterhand. Ansvar för miljön måste tas redan i starten. Tekniken skall verka i den sociala nyttans tjänst.

Internationell solidaritet

Hur vi utnyttjar våra resurser - och lyckas skapa nya är inte bara vår egen sak. Det är i betydande grad en fråga om hur vi fullgör vårt internationella ansvar. Samverkan över gränserna är inte endast en praktisk - ekonomisk nödvändighet i vårt eget intresse. Den måste mer och mer bli en fungerande solidaritet med de folk som kämpar mot fattigdom och ofrihet.

Sverige i världen

Internationalism har ett självklart egenvärde. Nationell självtillräcklighet är ett hot mot grundläggande liberala idéer om människors lika rättigheter och skyldigheter. Internationell samverkan bygger på ömsesidig hänsyn, respekt för folkens självbestämmanderätt och insikten om att de faror som hotar mänskligheten endast kan undanröjas med gemensamma ansträngningar.

Den svenska utrikespolitikens mål skall vara att trygga vårt folks frihet, fred och välbefinnande och stödja strävanden till en demokratisk, social och ekonomisk utveckling i världen.

I syfte att upprätthålla neutralitet under krig skall Sverige stå obundet av militära allianser. Tilltron till vår vilja och förmåga att föra denna politik kräver ett starkt totalförsvar. Ett alliansfritt Sverige bidrar till den militära och politiska stabiliteten i vår del av världen.

Alliansfriheten får inte innebära ideologisk neutralitet. Den svenska utrikespolitiken bör ge klara uttryck för vår anslutning till demokratins frihetsideal, folkens självbestämmanderätt och ökad internationell solidaritet med de människor som lever i fattigdom eller förtryck. Detta kräver ekonomiska uppoffringar och vilja att göra avkall på nationella intressen. Vi vänder oss mot ofriheten och rättslösheten var de än förekommer: Vi tar avstånd från varje diskriminering av människor på grund av ras, hudfärg, politisk åsikt eller religion. Vi fördömer det underkuvande av mänskliga fri- och rättigheter som kommunistiska och andra diktaturer av skilda slag utövar. Antisemitism i olika former måste ständigt bekämpas. Inom den begränsning som folkrättsliga regler och vår egen neutralitetspolitik anger är vi beredda att med humanitär civila medel stödja motståndsrörelser som arbetar för en demokratisk och social utveckling och kämpar mot politiskt och ekonomiskt förtryck.

Sverige skall slå vakt om Förenta Nationernas grundprinciper och aktivt främja FN:s arbete i fredens och det sociala och ekonomiska framåtskridandets tjänst. FN:s fredsbevarande kapacitet i form av medlingsberedskap och FN-styrkor för bevakning och pacifiering bör utvidgas. Sverige bör bistå FN genom att ställa svenska FN-styrkor till förfogande. FN:s roll som förmedlare av utvecklingshjälp och som samordnare av de internationella fackorganen måste stärkas. FN måste spela en aktiv roll i ett utbyggt internationellt miljövarsarbete.

Nedrustning, säkerhetspolitik och försvar

Internationell avspänning och fredlig lösning av konflikter mellan och inom stater är genom de nya förstörelsevapnens existens angelägnare än någonsin. Sverige bör verka för fredlig lösning av internationella tvister, en utbyggnad av den internationella rättsordningen och obligatoriska domstols-, skiljedoms- eller förlikningsförfaranden samt härtill knutna sanktioner. Vi bör energiskt bidra till strävandena att under bevarad maktbalans åstadkomma en allmän och kontrollerad nedrustning. Vårt totalförsvar bidrar till att bevara freden genom vår förmåga att avhålla från anfall. Misslyckas försvaret i denna huvuduppgift skall vi i det längsta förhindra att vårt land ockuperas och att det utnyttjas som basområde i en konflikt.

Militärt försvar, skydd av civilbefolkningen, folkförsörjning under avspärningsförhållanden och psykologisk motståndskraft kräver nära samverkan mellan totalförsvarets militära och civila delar. Samhällets demokratiska beslutsfunktioner centralt och lokalt bör bevaras också under krig eller avspärning.

Försvaret skall vara ett balanserat djupförsvar, som kan möta neutralitetskränkningar och anfall till lands, över havet och i luften. Bristande balans i försvarets utbyggnad kan göra oss alltför sårbara för vissa former av anfall

och därmed starkt minska totalförsvarets trovärdighet.

Genom allmän värnplikt, civilförsvarsplikt och frivilligorganisationer uttrycks nationens försvarsvilja.

Tekniskt hög standard i den svenska försvarsindustrin ger möjlighet att utveckla vapensystem som skapar respekt utåt.

Långsiktig planering, stark sparsamhet inom försvarets fredsorganisation och effektiv utbildning är nödvändiga både för att ge försvaret hög effekt och för att nedbringa kostnaderna. Värnpliktstiden bör differentieras med hänsyn till uppgifter och utbildningsbehov.

Ökat medinflytande för värnpliktiga och personal måste eftersträvas. Värnpliktiga bör ges goda sociala och ekonomiska villkor.

Ingen får mot sitt samvete tvingas att göra vapentjänst. Meningsfull alternativ tjänstgöring bör erbjudas de vapenfria tjänstepliktiga.

Internationellt samarbete

Sverige bör verka för en friare världshandel, vidgad ekonomisk integration, stabilisering av råvarupriser och en handelspolitik från de rika ländernas sida som är till gagn för u-länderna.

Vårt välstånd är till stor del ett resultat av medveten frihandelspolitik. Med ökad handel följer ett internationellt ekonomiskt beroende som ständigt växer i styrka.

Denna situation skall mötas med samarbete över gränserna, inte med försök till isolering. En internationell samordning av ekonomisk politik och miljöpolitik är angelägna uppgifter.

Ett nära, omfattande och varaktigt samarbete med EG är ytterst betydelsefullt för den ekonomiska utvecklingen

i Sverige. Romtraktatens allmänna målsättningar står i god överensstämmelse med den svenska politiken genom sina krav på harmonisk utveckling av världshandeln, sund konkurrens, sänkning av tullmurarna, regional balans samt socialt ansvarstagande. Skall vi effektivt kunna främja en socialt balanserad ekonomisk tillväxt är ett nära samarbete med EG nödvändigt.

Ett begränsat frihandelsavtal räcker inte. I en ny förhandlingsomgång bör Sverige med hänsynstagande till såväl våra egna erfarenheter som utvecklingen inom EG vara berett att förutsättningslöst pröva vilka olika anslutningsformer som är möjliga att förena med ett bibehållande av den svenska neutralitetspolitiken.

Oberoende av vår anslutningsform bör Sveriges strävan i det europeiska samarbetet vara att motverka protektionism och att främja en öppen hållning till länderna i Östeuropa och andra delar av världen.

Sverige skall slå vakt om redan uppnådda avtal i det nordiska samarbetet och målmedvetet arbeta för en vidareutveckling. Viktiga nya samsamarbetsområden är industriell utveckling och forskning, produktionssamarbete,

miljö- och regionalpolitik.

De multinationella företagen, som spelar en växande roll i den internationella ekonomin, måste kontrolleras genom internationell samverkan. Sverige bör verka för inrättandet av ett särskilt internationellt organ som skall tjäna som forum för samråd, ömsesidig information och kontroll av dessa företag.

Sverige bör medverka i internationellt samarbete mot sk internationell terrorism i form av exempelvis flygplanskapningar eller bortförande av människor i utpressningssyfte. Sverige bör bli biträda en eventuell framtida konvention i syfte att försvåra eller omöjliggöra för kapare att undkomma.

Det är en naturlig liberal tanke att människor bör få röra sig fritt över gränser och själva få bestämma var de vill bosätta sig och söka sin utkomst. Befolkningsrörelser över gränserna ökar människornas kunskaper om andra folk och miljöer, bidrar till tolerans och öppenhet mot det som eljest kan te sig främmande och främjar alltså på sikt en fredlig utveckling.

Vårt land bör därför i internationella sammanhang verka för en liberaliserad invandringspolitik. Till dess en sådan liberalisering skett bör vår politik utformas så att

vi kan undvika avvísningar som är stötande ur humanitär synvinkel. Myndigheterna bör med snabbhet och omsorg, utan för den enskilde pressande tidsutdräkt och med hänsynstagande så långt som möjligt till den enskildes önskemål, handlägga ansökningar om uppehålls- och arbetstillstånd.

Bistånd till u-länderna

Större delen av jordens befolkning lever i fattigdom, nöd och ofrihet. Trots snabb ekonomisk tillväxt i många u-länder vidgas klyftan ständigt mellan rika och fattiga länder. Den explosionsartade befolkningsutvecklingen i flertalet u-länder medför att resursökningen per person blir alltför låg.

De rika länderna måste radikalt öka sina insatser för att stödja u-länderna i deras kamp mot fattigdom och nöd, för frihet och självständighet. För denna strävan bör Sverige, som ett av jordens rikaste länder i förhållande till befolkningens storlek, gå i spetsen. Sedan riksdagens löfte att en procent av bruttonationalprodukten skall gå till u-hjälp har infriats bör även i fortsättningen biståndets andel av bruttonationalprodukten öka.

Den kraftiga ökningen av världshandeln under efterkrigstiden har främst kommit de rika länderna till godo.

U-ländernas exportprodukter möts ofta av höga tullar och andra importhinder. Därtill kommer att u-landsexporten domineras av råvaror vars priser förändras så snabbt att u-länderna får stora svårigheter.

Enbart en friare världshandel medför inte någon effektiv lösning. U-länderna behöver skydd för nystartad industriproduktion. Det måste man ta hänsyn till vid uppgörelser om avveckling av tullar och importrestriktioner. I internationella organ bör Sverige verka för en förmånsbehandling av u-ländernas export till i-länderna och ett vidgat stöd till deras export.

Syftet med den svenska biståndspolitikerna skall vara att bidra till ekonomisk tillväxt, social utjämning och en samhällsutveckling i demokratisk riktning. Den svenska u-hjälpen bör integreras i u-ländernas utvecklingsprogram. Den skall kunna ges till länder med olika politiska och ekonomiska system.

Svenskt stöd till familjeplaneringsåtgärder i u-länderna bör kraftigt utvidgas och ej omfattas av länderkoncentrationsprincipen. Det skall kunna utgå även till länder som inte fått annat svenskt bistånd.

Sverige skall ge hög prioritet åt det multilaterala biståndet via FN och andra mellanstatliga organ.

Samordning med andra länders biståndsprogram bör också aktivt eftersträvas. Den erfarenhet och det kunnande som finns inom svenskt näringsliv när det gäller företagsledning, produktionsteknik och marknadsföring måste tillvaratas bättre inom den svenska biståndsverksamheten. Privata och offentliga investeringar som har stöd i u-ländernas egna utvecklingsplaner bör stimuleras genom effektiva investeringsgarantier och genom införande av internationella regler för

utländska investeringar i u-länderna.

Bistånd för att förbättra u-ländernas livsmedelsförsörjning bör koncentreras till åtgärder som underlättar deras egen jordbruksproduktion. Därvid skall jord- och beskattningsreformer stödjas.

U-ländernas stora skuldbörda innebär att en växande del av deras exportinkomster måste användas till räntor

och amorteringar på gamla lån. Sverige bör internationellt och i sin egen biståndsgivning verka för lån på förmånligare villkor än i dag, bl a helt räntefria lån.

En väsentlig del av det svenska biståndet bör satsas på forskning och experiment. Ett nyskapande av biståndets utformning kan på vissa områden vara värdefullare för mottagarländerna än volymmässiga öknningar av

traditionella insatser. Ökade resurser bör därför avdelas för sådan verksamhet, t ex forskning och utveckling av sysselsättningsintensiv teknologi och till forskning och utveckling av nya och förbättrade metoder på familjeplaneringens och utbildningens område.

En effektiv resultatvärdering måste vara ett viktigt inslag i biståndsarbetet. Biståndsinsatserna bör utformas så att resultatvärderingen underlättas.

Missionens och andra frivilligorganisationers u-landserfarenheter bör tas bättre tillvara vid planeringen av det statliga biståndet. Detta förutsätter ett intimt samråd mellan SIDA och de frivilliga organisationerna.

Det statliga biståndet bör i ökad utsträckning kanaliseras genom dessa organisationer.

Behovet av snabb katastrofhjälp ökar, framför allt i den tredje världen, och den svenska beredskapen bör skärpas. Ideella internationella organisationer har särskilda möjligheter att effektivt och med minimalt spill förmedla insamlade medel. Deras verksamhet bör stödjas av och samordnas med den statliga katastrofhjälpen.

Levande folkstyre

Demokratin bärs upp av fria människors lojalitet. Grunden är medborgarnas engagemang och ansvarstagande.

Vacklar den grunden, kan inga skickligt uttänkta institutioner och rutiner i längden rädda. Därför är våra demokratiska rättigheter inte endast förmåner utan också förpliktelser.

Den representativa demokratin ger de förtroendevalda ett ansvar för en långsiktig avvägning som gagnar helheten. Den har en mekanism för övervakning och kontroll av maktens utövare. Både i ansvarstagandet hos förtroendemännen och i ansvarsutkrävandet från väljarnas sida ligger viktiga demokratiska värden. Representanten företräder den tillbakadragne likaväl som den försigkomne. I valhandlingen säger båda sitt - med samma tyngd.

Men den representativa demokratin behöver och skall förnyas. Medborgarna måste få bättre chanser att säga sin mening innan besluten fattas. Det är nödvändigt att korta avståndet mellan dem som beslutar och dem som får sin tillvaro påverkad av besluten. En utgångspunkt bör vara att beslutens räckvidd avgör på vilken nivå de skall fattas. Det gäller att ge människorna större möjligheter att redovisa sin situation och sina behov. Genom tidig information kan medborgarna få reda på vad som övervägs och vilka alternativa lösningar som finns. Då öppnar man för en bred medborgardebatt före besluten och för utkrävandet av det politiska ansvaret. Målet är en vitaliserad demokrati - en närdemokrati. Vi vill sprida makten och förbättra medborgarnas förutsättningar att kontrollera den. Det innebär inte någon nedvärdering av de förtroendevaldas rätt och skyldighet att självständigt ta ställning. Men det betyder att det ansvaret skall tas i samspel med dem som har gett förtroendet.

Författning

All offentlig makt utgår från folket och kontrolleras av folket och dess valda företrädare. Allmän och lika rösträtt, utövd i fria val, tanke- och trosfrihet, yttrande- och tryckfrihet, förenings- och församlingsfrihet bildar grundvalarna för ett demokratiskt och parlamentariskt styrelseskick. Medborgarnas fri- och rättigheter skall skyddas i grundlag. Offentlighetsprincipen skall bevaras. Det är alltid sekretessen - aldrig öppenheten - som skall motiveras. Ökad offentlighet bör prägla utredningsväsendet.

Lag får inte strida mot grundlag. Förordning får inte strida mot grundlag eller lag. Domstolsprövning härav skall kunna påkallas. Lagförslag på viktiga områden skall obligatoriskt granskas av lagrådet innan de läggs fram för riksdagen.

Valsättet skall vara proportionellt men motverka en långtgående partisplittring i riksdagen, eftersom en sådan kan försvåra en fungerande parlamentarism. För alla partier som passerat småpartispärren skall största möjliga rättvisa ifråga om mandatfördelningen eftersträvas.

Avsteg från den grundläggande principen att alla medborgare skall ha rösträtt måste grundas på mycket starka skäl. Svenska medborgare får inte enbart därför att de vistas utomlands förvägras den rösträtt som enligt grundlagen tillkommer dem. Rösträttsåldern bör liksom myndighets- och valbarhetsåldern vara 18 år. Praktiska hinder för att utöva rösträtten på olika vårdinstitutioner och anstalter måste undanröjas.

Ett riksdagsbeslut i grundlagsfrågor skall kunna bli föremål för beslutande folkomröstning när en i grundlagen angiven riksdagsminoritet så begär.

Väljarna bör ha större möjligheter att välja mellan olika kandidater inom samma parti. Ökat inslag av personval i valsystemet skulle stimulera kontakten mellan väljare och valda och öka medborgarnas möjligheter att påverka riksdagens sammansättning.

Riksdagens ställning i förhållande till regeringen måste stärkas. Riksdagens upplysningstjänst bör ges starkt ökade resurser och utvecklas till ett riksdagens utredningsinstitut. Riksdagens utskott skall ha möjlighet att genomföra offentliga utfrågningar. Riksdagens arbetsformer får inte försvåra riksdagsmännens direktkontakt med medborgarna. De måste vidare ge riksdagen större möjligheter att ange långsiktiga riktlinjer för samhällsarbetet.

Riksdagens beskattningsrätt måste bevaras.

Demokratin förutsätter att partierna har resurser att formulera alternativ och föra ut dessa tillväljarna. Statligt och kommunalt partistöd är nödvändigt för att tillförsäkra partierna rimliga arbetsmöjligheter. Politiskt mångsyssleri bör motverkas och förtroendeuppdrag spridas mer än nu. En ökad

kvinnorepresentation i politiska församlingar är angelägen.

Kommunal demokrati

Den kommunala självstyrelsen är en omistlig del av svensk demokrati. Den måste bevaras och förstärkas. Därför bör riksdagsval och kommunalval äga rum vid skilda tillfällen.

Kommunerna bör ha rätt att införa kommunalråd som väljs i direkta val. Kommunalsråden bör i första hand behandla planfrågor rörande den egna kommundelen. Andra arbetsuppgifter bör kunna ges kommunalsråden i frågor, som enbart eller i särskilt hög grad angår den egna kommundelen, t ex social verksamhet, kultur- och fritidsaktiviteter. De bör ha rätt att väcka motioner i fullmäktige.

Kommunerna skall ha rätt att anordna rådgivande folkomröstningar.

Verksamhet i föreningar, byalag och liknande grupper bör uppmuntras. De bör få tillfälle att ge synpunkter innan beslut fattas. Den kommunala informationen till allmänheten bör utvidgas. Arbetsförhållandena för de kommunala förtroendemännen bör förbättras och hinder för utövande av förtroendeuppdrag undanröjas. Klarare linjer i kommunalpolitiken bör eftersträvas så att väljarna lättare kan utkräva ansvar av de styrande. Kommunal parlamentarism i former som man helst före val lokalt kommer överens om är en metod för detta. Minoriteten måste i så fall tillförsäkras rimliga arbetsvillkor. Här angivna riktlinjer bör vara vägledande även för landstingsarbetet.

Medborgarna bör ges effektiv insyn i och kontroll av den kommunala förvaltningen, de kommunala bolagen och stiftelserna. Varje ledamot av kommunfullmäktige bör ha rätt att besöka de kommunala bolagens stämmor och

där ställa frågor om verksamheten. Val till de kommunala bolagens styrelser bör beredas av kommunfullmäktiges valberedning i syfte att uppnå en proportionell sammansättning.

Länsdemokrati innebär att länets invånare genom valda representanter beslutar i för länet viktiga frågor. De nuvarande landstingen bör byggas ut till regionala självstyrelseorgan. De bör överta uppgifter från länsstyrelserna och andra statliga länsorgan. Dessutom bör befogenheter decentraliseras från de centrala ämbetsverken till landstingen. En decentralisering av statliga beslutsfunktioner till län och primärkommuner sprider makt och ansvar.

Länen skall utgöras av sammanhängande näringsgeografiska enheter som grund för en effektivt fungerande länsdemokrati, där landstingen på ett tillfredsställande sätt kan fullgöra sina nya uppgifter.

En demokratisk förvaltning

Statens och kommunernas förvaltning är ett redskap i folkets och folkrepresentationens händer. De politiskt ansvariga skall kunna effektivt styra och kontrollera förvaltningens handlande.

Allmänheten måste ha insyn i förvaltningen. Myndigheternas information till allmänheten bör utvidgas. JO och JK samt riksdagens och kommunernas revisorer bör ha sådana resurser att de effektivt kan granska den offentliga förvaltningen.

Med tanke på den enskildes rättstrygghet bör de offentligt anställda ha ett särskilt straffansvar, som dock bör inskränkas till grövre försummelser. Den enskilde skall hållas skadeslös om han lidit skada genom försummelse i den offentliga verksamheten.

Rättssamhället och dess grundvalar

Sverige skall vara ett rättssamhälle, uppbyggt av fria, laglydiga medborgare. Rättsordningen skall förankras i folkets rättsmedvetande som framväxer ur moralbildningen i hem, skola och samhälle. De andliga och etiska värden som kristen kultur och humanistisk livssyn skapar skall bevaras och aktas som omistliga grundvalar för ett gott samhälle.

Respekten för livet bör ständigt värnas. Lagen om dödsstraff i krig bör avskaffas.

Lagar och förordningar skall vara klart utformade. De får inte ges retroaktiv verkan. Medborgarnas personliga integritet och rättsliga trygghet till person och egendom skall tryggas. Rättshjälp bör utgå enligt generösa grunder i syfte att skapa full likhet inför lagen. Även ideella föreningar bör kunna få rättshjälp. Därigenom ökar medborgarnas möjligheter att hävda sig rättsligt. Domstolsväsendet skall ha en oberoende ställning. Långa väntetider sätter rättstryggheten i fara.

Polisväsendet i rättssamhällets tjänst måste ges tillräckliga resurser för att förebygga och effektivt beivra brott och därmed upprätthålla ordning och trygga medborgarnas säkerhet.

Staten bör ta ett generellt ansvar för ersättning vid personskada i samband med brott. Ersättning bör utgå även för andra skador. Ersättningen bör i princip återbetalas till staten av den som vållat skadan men avsteg från denna regel bör göras av rehabiliteringsskäl.

Politiska flyktingar skall ges asyl i vårt land. Vi bör även på ett generöst sätt ta emot personer som kommer

från länder där speciellt svåra politiska förhållanden råder men som har goda skäl att ej åberopa politiskt flyktingskap för att erhålla arbets- och uppehållstillstånd. De zigenare som flytt till vårt land undan diskriminering och förföljelse bör ges en fristad under samma betingelser som andra flyktingar. Utlänning som riskerar avvisning måste få möjlighet att överklaga under former som garanterar rättssäkerheten. Datateknikens positiva möjligheter bör tillvaratas. En datalag måste införas till skydd för den personliga integriteten. Lagen skall gälla för statliga, kommunala och privata dataregister. Lagstiftningen skall bevara rätten till insyn i myndigheternas handlande, samtidigt som skydd skapas mot obehörigt utlämnande av uppgifter om individer. Den enskilde skall ha rätt att ta del av alla uppgifter om sig själv i dataregister och att få felaktigheter korrigerade. Riksdagen bör få insyn i uppbyggnaden av statliga dataregister och i uppläggning och genomförande av folkräkningar. Endast nödvändiga uppgifter får infordras av myndigheterna. En dataombudsman bör följa utvecklingen på dataområdet och tillvarata den enskildes intressen. Rätten till anonymitet för den som lämnar uppgifter vid intervju och enkätundersökningar bör lagfästas.

Fria, levande organisationer

Människors vilja och möjligheter att fritt sluta sig samman och arbeta för gemensamma syften i trossamfund, partier, fackföreningar, ungdomsföreningar, byalag och andra opinionsgrupper är av omistligt värde för det demokratiska samhället.

Intresseorganisationernas naturliga krav på facklig solidaritet bör förenas med respekt för den enskilde medlemmens rätt till politisk frihet. Kollektiv anslutning till politiskt parti strider mot denna princip. Offentligt anställda bör ha en förhandlings- och strejkrätt som är likvärdig med den som tillkommer andra löntagargrupper.

Föreningsrätten måste respekteras. Ingen skall vägras arbete på grund av hur han valt facklig organisationstillhörighet.

De stora etablerade kollektiven får inte tränga undan initiativ och insatser från mindre sammanslutningar. Ett rikt föreningsliv ger varje människa större möjligheter att hitta den gemenskap där han eller hon känner sig hemma. Då kan olika åsikter föras fram med den energi och värme som gör dem rättvisa.

Folkrörelser och ideella organisationer har en viktig uppgift i att påminna om det som är ogjort i samhället. Den gemenskap de erbjuder kan bara ges som gåva, inte krävas som en rätt. Sådana organisationer kan gå i förväg och göra experiment i hjälp och omvårdnad och komplettera den statliga och kommunala verksamheten. Det är insatser som inte kan framtvängas med lag utan växer fram ur enskilda människors engagemang. De ideella rörelserna bör ges ekonomiskt stöd och allmänt goda arbetsförutsättningar.

Avdragsrätt vid beskattning för gåvor till ideella och humanitära organisationer bör införas.

Religionsfriheten är ett omistligt grundvärde. Trossamfunden skall äga frihet att själva bestämma villkoren för

medlemskap och att forma sitt inre liv. Den enskildes rätt att själv avgöra medlemskap i trossamfund får inte omintetgöras genom tvingande lag. I det öppna samhället har människor olika värderingar, religionsuppfattningar och livsåskådningar. Den mångfalden, liksom toleransen och generositeten mellan människor med skilda livsuppfattningar, är ett värde för samhället. Vårt lands historia och den rådande gemenskapen kring etiska värden som kristendomen främjar innebär förpliktelser för stat och kommun mot trossamfunden och deras fostrande och ungdomsvårdande insatser.

Relationerna mellan staten och svenska kyrkan bör förändras därhän att kyrkans frihet i förhållande till staten tryggas. Svenska kyrkan bör beredas goda möjligheter att bedriva sin verksamhet över hela landet. De andra trossamfunden skall ges en med svenska kyrkan likvärdig behandling.

En socialliberal ramhushållning

Viktiga mål för den ekonomiska politiken är full sysselsättning, regional balans, stabila priser och ekonomisk tillväxt. Tillväxten är inget självändamål utan ett medel att uppnå olika välfärds mål. Viktiga välfärds mål är förbättrad ekonomisk standard för stora medborgargrupper, miljöhushållning, mänsklig arbetsmiljö, social trygghet och jämnare inkomst- och förmögenhetsfördelning.

En socialliberal ramhushållning ger de bästa förutsättningarna att uppnå dessa mål. Den syftar till att förena marknadsekonomins fördelar med en övergripande styrning av den ekonomiska utvecklingen i hela folkets intresse.

Det marknadsekonomiska systemet främjar människans uppfinningsrikedom, fria initiativ och

framåtsträvan. Det bygger på fri prisbildning, konkurrens och fritt konsumtionsval och ger goda möjligheter till decentralisering av ekonomiska beslut. Men detta uppnås inte automatiskt. Det marknadsekonomiska systemet har mekanismer som, om de fritt får verka, kan medföra privat maktkoncentration, hård exploatering av miljön och ekonomiska klyftor. Genom politiska beslut fastlägges hur marknadsekonomin skall fungera så att detta undviks och viktiga välfärds mål främjas. Dessa beslut gäller i första hand de ramar inom vilka företag och hushåll kan fatta självständiga beslut. Denna generella styrning av ekonomin måste kompletteras med insatser av selektivt slag. Socialliberalismen avvisar ett ekonomiskt system som bygger på omfattande statligt företagande och/eller en långtgående central dirigerad av företagets verksamhet. Ett sådant system leder till statlig maktkoncentration, svällande administration, ineffektivitet och risker för politiskt maktmissbruk. Centrala statliga beslut om vilka investeringar ett enskilt företag skall göra leder till godtycke och dåligt utnyttjande av resurser. Företagen har bättre förutsättningar att förutse hur konsumenternas efterfrågan kommer att utveckla sig och vilka investeringar som behöver göras.

I det socialliberala systemet finns utrymme för olika företagsformer: enskilda, kooperativa och offentliga. De risker för enskild maktkoncentration som kan följa genom en stark företagskoncentration måste motverkas. Det kan ske främst genom att statsmakterna på olika sätt främjar konkurrensen. De monopolövervakande insatserna måste förstärkas särskilt inom sådana branscher som är skyddade mot internationell konkurrens. Löntagarnas medbestämmande i företagen motverkar likaså maktkoncentration. Konsumenternas inflytande på marknaden måste stärkas genom en kraftfull konsumentpolitik. En aktiv prisövervakning är nödvändig.

Den socialliberala ramhushållningen förutsätter utrymme för ekonomiska stimulanser och spridd förmögenhetsbildning. Folkpartiet vill uppmuntra ett decentraliserat sparande i hushåll och företag och avvisar en centraliserad kapitalförvaltning med dess konsekvenser i form av hård styrning av företagsetableringar och investeringar.

Marknadsekonomin förutsätter decentraliserat ägande. Enskilt ägande är en grundläggande faktor för marknadsekonomin. Äganderättens funktioner fastställs i lag. Enskilt såväl som kollektivt ägande kan ses som en förvaltning av gemensamma tillgångar och förpliktar till socialt ansvar.

De nödvändiga styrmedlen i ekonomin måste väljas så att viktiga marknadsmekanismer inte sätts ur spel. Pris- och löne regleringar snedvrider konkurrensen och medför ett ineffektivt utnyttjande av resurserna. De bör därför undvikas.

Styrmedlen måste också väljas med hänsyn till den svenska ekonomins starka internationella beroende. Internationellt ekonomiskt samarbete är en förutsättning för att man skall uppnå nationella ekonomiskt-politiska mål.

Den socialliberala ramhushållningen kräver öppenhet och insyn i enskilda, kooperativa och offentliga företag. Enskilda företags ägarstruktur måste klart framgå av offentliga register.

Genom ett ömsesidigt informationssystem mellan företag och statliga och kommunala myndigheter skapas förutsättningar för ett bättre samarbete mellan stat/ kommuner och företag samtidigt som den allmänna insynen främjas.

För att trygga sysselsättningen på längre sikt bör statsmakterna underlätta strukturrationaliseringar. Men strukturomvandlingen måste vara socialt balanserad. Materiella framsteg för flertalet får inte köpas till priset av fortsatt miljöförslitning, ekonomiska klyftor och växande otrygghet för en minoritet.

Den främsta försvarslinjen mot otrygghet på arbetsmarknaden är utvecklingsbara och stabila företag.

Näringspolitiken måste sikta till att skapa goda arbetsförutsättningar för hela näringslivet. En nödvändig förutsättning för trygghet i arbetet och tillräckliga investeringar är att lönsamheten inom näringslivet hålles uppe på en godtagbar nivå och att företagets soliditet tryggas. Genom ökat sparande inom företagen kan dessa lättare stå

emot konjunkturkriser varvid även deras investeringsvilja stimuleras.

Ekonomisk planering och offentlig hushållning

Verkliga möjligheter att styra samhällets utveckling får man bara genom en långsiktig och genomtänkt planering.

Den statliga planeringen skall bedrivas i nära samverkan med kommunerna, näringslivet och internationella organ. Den är också ett redskap för en nödvändig bättre hushållning med offentliga medel. En angelägenhetsgradering av reformkraven måste ske så att man undviker en överansträngning av de ekonomiska resurserna. Takten i det offentliga reformarbetet och ökningen av den privata konsumtionen måste anpassas till resurstillväxten. Den ekonomiska statliga planeringen skall sålunda syfta till en god

samordning av de offentliga åtagandena inom olika områden. Den skall i tid uppmärksamma de problem som kommer att kräva insatser från statens eller kommunernas sida. Den skall ange förväntat resursutrymme och ge regering och riksdag bättre möjligheter att bedöma den statsfinansiella utvecklingen på längre sikt. Planeringen skall ge kommuner, företag och organisationer bättre underlag för deras framtidsbedömningar.

Regering och riksdag skall planmässigt bedöma de långsiktiga ekonomiska konsekvenserna för kommunerna av olika statliga beslut. Detaljerade statliga föreskrifter som motverkar kommunala besparingar får inte förekomma. Genom en utvecklad program- och målbudgetering stimuleras sparsamhet och effektiv planering inom den offentliga förvaltningen. Decentralisering av statliga beslut till regionala och lokala organ medför besparingar och minskad central byråkrati.

Stabiliseringspolitik

Stabiliseringspolitikens mål är att dämpa konjunktursvängningarna och därmed uppnå full sysselsättning och stabila priser. Snabb inflation är ett hot mot tryggheten i arbetet. Den är en godtycklig omfördelare av ekonomiska tillgångar och försvårar ett socialt reformarbete. Insikten härom måste vara grundläggande för den ekonomiska politiken. En effektiv kamp mot inflationen förutsätter också att arbetsmarknadens parter tar sitt ansvar.

Den kraftiga ökningen av världshandeln gör det nödvändigt att åstadkomma en internationell samordning av konjunkturpolitiken.

Full sysselsättning och stabilare priser kräver en konjunkturpolitik som arbetar med både generella och selektiva medel.

Finans- och penningpolitiken måste snabbt och smidigt anpassas efter konjunkturerna. Förändringar i mervärdeskatt och arbetsgivaravgifter bör utnyttjas i konjunkturpolitiskt syfte.

Statsmakterna bör i konjunktursyfte påverka investeringsutvecklingen inom näringslivet. Företag bör oavsett organisationsform ges möjlighet att göra avsättningar till investeringsfonder. Företagen bör även få inrätta särskilda fonder för regionalpolitiska syften. Sedan sådana fonder nått tillräcklig omfattning bör investeringsfonderna användas främst som generella konjunkturpolitiska medel, dvs till vad de är avsedda för. Generella investeringsavgifter respektive investeringsbidrag bör införas som reguljära konjunkturpolitiska metoder med vidgat användningsområde.

Avtalsfrågorna har ett självklart samband med stabiliseringspolitiken. Med hänsyn till det allt större antalet anställda i allmän tjänst blir det av särskild betydelse hur staten handlar i sin dubbla roll av arbetsgivare och ansvarig för den ekonomiska politiken.

Arbetsmarknadens parter skall verka i frihet under ansvar. Det kräver en viss samsyn mellan parterna om den ekonomiska politikens mål. Regeringen bör därför inkalla stabiliseringspolitiska konferenser med deltagande av dessa parter och företrädare för partierna i riksdagen. Därmed skapas ett forum för samråd i lönepolitiska frågor, där statsmakterna kan presentera sin syn på det ekonomiska läget och sin uppfattning om de fördelningspolitiska målen i stort. Statsmakterna kan där också klargöra vilka åtgärder som vid olika utfall av avtals

rörelsen kan sättas in mot en inflatorisk utveckling.

De kan också ange förutsättningarna för en samordning mellan avtalsuppgörelsen och åtgärder inom den ekonomiska politikens ram samt uppgörelser vad beträffar livsmedelspriserna. Slutligen kan konferensen bidra till

att öka utsikterna till realinkomstökningar och en jämnare inkomstfördelning inom ramen för bevarad konkurrenskraft i näringslivet.

Stabiliseringskonferenserna skall förberedas av ett oberoende ekonomiskt-socialt råd. Arbetet i konferenserna bör präglas av vilja till öppenhet och allmän insyn och vara avslutat i god tid före avtalsrörelsens början. Med överläggningarna i stabiliseringskonferenserna som grund bör avtalsrörelsen av alla parter kunna drivas så att man snabbt kan nå en uppgörelse.

Skatter

Skatterna har inte bara den självklara uppgiften att ge stat och kommun tillräckliga intäkter. De skall bidra till en jämnare inkomst- och förmögenhetsfördelning och kunna utnyttjas som redskap i konjunkturpolitiken. Skattesystemet bör utformas så att det ej hämmar den ekonomiska tillväxten. En avvägning måste ske mellan dessa delvis motstridiga mål. Administrativ enkelhet skall eftersträvas. Skattefusk skall bekämpas. Lagstiftningen måste utformas och taxeringsorganisationen disponeras så att skattefusk och skatteflykt förhindras.

Den grundläggande principen för beskattningen skall vara skatt efter bärkraft. Progressiv beskattning samt

arvs- och förmögenhetsbeskattning bidrar till den ekonomiska utjämnningen. Stark progressivitet och därmed höga marginalsatser för inkomsttagare i mellaninkomstskikt måste undvikas så att det lönar sig att arbeta. Kraftiga samlade marginaleffekter bör motverkas genom en bättre samordning av skatter och bidragssystem. I det samlade skatteuttaget bör den indirekta beskattningen utgöra en

väsentlig del. Det direkta skattesystemet skall vara inflationsskyddat.

För flertalet inkomsttagare är den kommunala skatten den mest betungande. Den starka stegringen av kommunalskatterna måste dämpas. Beslut och ekonomiskt ansvar måste följas åt. Statliga beslut som pålägger kommunerna nya utgiftskrävande aktiviteter bör vara förenade med statliga bidrag till kommunerna.

Punktskatter förhindrar ofta den effektivaste användningen av produktionsresurser. De bör utnyttjas då sociala och medicinska skäl av tillräcklig styrka kan åberopas. Exempel på detta är tobaks- och alkoholskatterna.

En grundläggande princip bör vara individuell beskattning, dvs att varje inkomsttagare beskattas efter sin inkomst, oberoende av civilstånd. Den faktiska sambeskattningen bör avskaffas. Den individuella principen bör även gälla kapitalbeskattningen.

Enhetliga regler för beskattning av olika typer av kapitalvinster bör eftersträvas. Beskattningen av realiserade kapitalvinster vid försäljning av aktier och mark skall ej vara tidsbegränsad. Den bör dock inte till någon del drabba den vinst som endast är ett uttryck för penningvärdets fall.

Allmänna utjämningskäl talar för en hög arvs- och förmögenhetsskatt när det gäller större förmögenheter. Reglerna för arvs- och förmögenhetsskatt bör utformas så att de inte motverkar rationella företags fortsatta drift. Skatten får inte vara så hög att den ekonomiska tillväxten påtagligt hämmas eller skapa sådana förhållanden att överlåtelser av företagen framstår som enda möjligheten att betala skatten. Den maktkoncentration som kan bli följd av stora enskilda förmögenheter skall främst bekämpas med andra medel.

Skattesystemet bör vara så utformat att företagen stimuleras att utnyttja överskott för tillväxt och utveckling samtidigt som en nettovinstbeskattning skall tillgodose fördelningspolitiska krav.

Skatter på produktionsfaktorer - t ex löne- och energiskatter - bör utnyttjas främst i stabiliserings-, miljö- och regionalpolitiskt syfte.

Särskild hänsyn skall tas till de mindre och speciellt familjeföretagens situation. Detta gäller såväl företagsbeskattningen och dess avskrivningsregler som arvs- och förmögenhetsbeskattningen.

Familjeföretagen måste kunna leva kvar vid generationsskiften.

Sparande och kreditmarknad

Sparande i hushåll och företag bör stimuleras och det måste göras lönsamt att spara. Enskilt sparande främjar en decentraliserad ekonomi och den nödvändiga kapitalanskaffningen för näringslivets investeringar. Därigenom kan kravet på trygghet för de anställda bäst förenas med de ständigt fortgående förändringarna i näringslivet.

Både de som tillskjuter kapital och de som tillskjuter arbetskraft bör få andel i den förmögenhetstillväxt inom företagen som utgör resultatet av de gemensamma insatserna. Åtgärder för att stimulera sparandet i företagen bör utformas så att löntagarna blir delaktiga i förmögenhetstillväxten. En möjlighet är att de anställda genom andelar i företagssparandet får en personligt ägd tillgång som de för varje år kan disponera avkastningen av men som de inte när som helst kan ta ut ur företaget. Statsmakterna bör stimulera ett sparande av detta slag. Det kan ske genom skattelättnader för de löntagare och de företag som önskar delta i systemet.

Företagens nyemissionsverksamhet bör stimuleras. Det kan ske genom generösare bestämmelser om beskattningen av vinster på nytecknet aktiekapital. Mellanformer av sedvanliga lån och riskvilligt ägarkapital bör skapas främst i form av vinstandelslån och konvertibla obligationer.

AP-fonderna växer mycket snabbt. Denna kraftiga tillväxt är bara till en viss del nödvändig för att skapa trygghet för framtida pensionsutbetalningar. Därutöver representerar AP-fonderna ett kraftigt stegrad kollektivt sparande. Det bör användas till nödvändiga samhällsinvesteringar men också komma näringslivet till del. Folkpartiet avvisar en centraliserad kapitalförvaltning och central styrning av företagen genom utnyttjande av AP-medel.

Ökad tonvikt bör läggas på en spridd kapitalbildning och någon höjning av avgiftsuttaget till AP-fonderna utöver de redan beslutade och vad som kan bli erforderligt för

att trygga pensionsutbetalningarna bör inte komma ifråga. AP-medlen bör i vidgad utsträckning slussas till näringslivet. Detta bör ske i decentraliserade former. En decentraliserad kapital- och kreditmarknad är effektiv, minskar riskerna för stora felsatsningar och ger nödvändig dynamik åt näringslivet. Bankerna bör kunna ge ut egna förlagslån som AP-fonderna köper. En kompletterande åtgärd är att genom särskilda mellanhandsinstitut kanalisera ut AP-medel. Här bör man särskilt beakta behovet av långsiktig och risktagande kreditgivning.

Industriell forskning och utveckling

Satsning på industriell forskning och utveckling är ett villkor för ekonomiskt framåtskridande. Förnyelse av produkter, utveckling av produktionsmetoder samt hög teknisk kvalitet är väsentliga konkurrensfaktorer. Statsmakterna har ett ansvar för att stimulera den industriella forskningen och samtidigt styra dess utveckling i enlighet med givna välfärds mål.

God tillgång på forskare samt en avancerad grundforskning är förutsättningar för en tillfredsställande teknisk utveckling inom näringslivet. Samarbetet mellan universitet och högskolor å ena sidan samt industrin å den andra måste byggas ut. Företagens uppdragsforskning vid universitet och högskolor bör främjas. Offentligt anställda forskares engagemang i uppdragsforskning bör redovisas fullt öppet, liksom arten av deras verksamhet.

Kapitalanskaffningen måste underlättas för projekt av långsiktig, forskningskrävande och produktutvecklande karaktär. Investeringsfonderna bör även kunna utnyttjas för forskning och produktutveckling.

Branschforskningsinstituterna är viktiga för den allmänna utvecklingsnivån inom olika näringsgrenar. Särskilt mindre och medelstora företag kan ha nytta av dessa institut.

Industriell forskning blir industriell utveckling först när forskningsresultaten kommer till praktisk användning i produktionen. Ökade resurser behövs för överförande av den tekniska forsknings rön till ny teknik i företagen. Staten bör därför ge ökat stöd till teknisk information och fortbildning, särskilt för mindre och medelstora företag.

Besluten om anslag till industriell forskning bör decentraliseras. Det ger effektivare användning av anslagen och minskar riskerna för ensidighet. Företag, forskare och uppfinnare skall ha möjlighet att vända sig till flera organ.

Statsmakterna skall ha insyn i fonder och stiftelser som beviljas skattefrihet.

Mindre och medelstora företag

Mindre och medelstora företag spelar en viktig roll i svensk ekonomi. De sysselsätter ett stort antal människor. De motverkar ekonomisk koncentration. Under gynnsamma förutsättningar kan de erbjuda fördelar som de stora företagen ibland saknar: stor flexibilitet, gynnsam arbetsmiljö och obyråkratisk organisation, god miljö för nytänkande och originella problemlösningar.

Näringspolitiken skall inriktas på att skapa goda etableringsmöjligheter och en gynnsam utvecklingsmiljö för alla företag, oavsett storlek eller ägandeformer. De mindre och medelstora företagens kapitalförsörjning skall tryggas.

Företagens produktutveckling och marknadsföring måste stimuleras. Bättre utbildningsmöjligheter bör erbjudas de små företagens ledare och anställda.

Länens företagareföreningar måste få bättre arbetsmöjligheter. Särskilt viktiga uppgifter för deras del är rådgivning i företagsekonomiska och produktionstekniska frågor; medverkan vid produktutveckling, marknadsbedömning och marknadsföring. De bör få vidgad rätt att ge direktlån och lånegarantier.

Statlig exportkreditgivning samt kommersiellt motiverad informationsverksamhet är särskilt betydelsefull för de mindre och medelstora företagen.

Statligt företagande

Statligt företagande skall ses som ett näringspolitiskt instrument i syfte att uppnå mål som inte kan förverkligas på annat sätt. En allmän expansion av den statliga företagssektorn utgör inget värde i sig.

Statsföretag som arbetar inom samma branscher som privata företag måste konkurrera på lika villkor.

Omfånget och inriktningen av statens företagsamhet skall göras till föremål för återkommande prövning.

Statliga företag bör i första hand komma ifråga när förutsättningar för konkurrens ej föreligger. Det gäller främst de naturliga monopolerna - post, telefon och järnvägar. Statlig etablering kan även stärka konkurrensen inom branscher där denna på ett för konsumenterna olyckligt

sätt blivit starkt försvagad. Att staten eller kommuner köper mycket av en viss produkt är inte ett tillräckligt

motiv för att staten själv skall framställa denna produkt. Statliga engagemang i sådana sammanhang kan motverka effektiv konkurrens och leda till att resurserna utnyttjas sämre.

Statligt engagemang kan vara motiverat när det gäller tekniska och industriella satsningar som är mycket krävande på grund av sin storlek, sina risker eller sin långsiktighet. I första hand bör dock kapitalmarknaden organiseras så att även sådana projekt kan drivas i enskild regi. Staten bör kunna medverka i konsortier som avser sådana mycket stora projekt.

Statlig etablering i syfte att lösa sysselsättningsproblem inom olika regioner bör ske om enskilda etableringar inte kommer till stånd och under förutsättning att verkliga chanser till expansion inom branschen föreligger. Startar staten starkt subventionerade företag inom en bransch utan något expansionsutrymme medför det svåra sysselsättningsproblemet i redan befintliga företag. Finns det expansionsutrymme bör en krissituation i första hand mötas med lokaliseringpolitiskt stöd.

Riksdagens insyn i de statliga företagen måste förbättras. Riksdagen skall ha fyllig information. Varje riksdagsman bör ha rätt att besöka alla statliga företags bolagsstämmor och där ställa frågor om verksamheten.

Konsumentpolitik

Marknadsekonomin kan ge goda förutsättningar för konsumentinflytande och behovstillfredsställelse. Konsumenterna befinner sig dock ofta i underläge på marknaden. Målet för en aktiv konsumentpolitik måste vara att stärka konsumenternas ställning och öka deras inflytande på marknaden. Särskild uppmärksamhet måste ägnas de eftersatta konsumentgruppernas möjligheter att få sina behov tillgodosedda.

Genom forskning, utbildning och information ökar konsumenternas valfrihet på marknaden. Därigenom påverkas också producenter och detaljister i enlighet med konsumenternas värderingar. Genom lagstiftning och övervakning måste marknadsfunktionssätt förändras på områden där den fungerar dåligt och till konsumenternas nackdel.

Konsumentinformationen skall förstärkas. Konsumenterna måste ges bättre information om sina rättigheter, om

de skyldigheter som åvilar producenter och säljare samt om hur konsumenterna skall bära sig åt för att vid behov vinna rättelse. Konsumentkunskap bör vara ett obligatoriskt inslag i såväl grundskolan som gymnasieskolan.

Konsumentforskningen skall byggas ut och spridningen av dess resultat förbättras. En viktig uppgift är att göra undersökningar om konsumentbehoven inom olika sektorer. Därmed skapas underlag för väl underbyggda köpråd till hushållen. Ett samrådsorgan mellan forskare, företag och konsumenter bör upprättas inom konsumentverket. Fördelningen av anslagen till konsumentforskningen bör ske genom flera olika organ. Också konsumentforskning och konsumentinformation måste kontrolleras. Möjlighet för överklagande måste finnas i fall där allsidighet och opartiskhet kan ha satts åt sidan.

Konsumentskyddet måste förbättras genom utbyggd lagstiftning.

Reklam är ett nödvändigt konkurrens- och informationsmedel som kan medföra fördelar för konsumenterna bland annat i form av billigare varor och tjänster. Åtskillig reklam saknar emellertid informationsvärde och försvagar genom sin ensidighet och betoning av skenbara produktskillnader konsumenternas ställning.

Åtgärder mot vilseledande eller på annat sätt o. lämplig reklam är en nödvändig del av konsumentpolitiken. I princip bör den som är ansvarig för reklamen kunna visa riktigheten i de påståenden som där görs. En varu- och tjänstedeklarationsplikt för viktigare varor och tjänster bör införas. Den bör även omfatta varornas direkta miljömässiga konsekvenser.

Konsumentverksamheten måste ha sin förankring även på det lokala planet. Allsidigt sammansatta konsumentkommittéer med kommunalt huvudmannaskap och med statligt stöd bör inrättas i första hand i de större kommunerna. De kommunala konsumentkommittéerna skall syssla med ortens speciella konsumentproblem på såväl varu- som tjänstesidan.

Prisinformation genom jämförpriser är av stort värde för konsumenterna. En lagstiftning bör övervägas som gör information om jämförpriser obligatorisk för alla de varuslag som lämpar sig för sådan prisinformation.

Arbetsmarknadspolitik

Målet för arbetsmarknadspolitik är att åstadkomma och trygga full, produktiv och fritt vald sysselsättning. Den skall utnyttjas som ett medel i syfte att förena full sysselsättning med en stabilare prisnivå och att uppnå en ekonomisk utjämning och större tillfredsställelse i arbetet.

Yrkesmässig och geografisk rörlighet är grundläggande för arbetsmarknadspolitik. Åtgärder som

förebygger arbetslöshet och ökar möjligheterna för den enskilde att få arbete på den öppna arbetsmarknaden bör komma i första rummet. En omflyttning av människor kan dock medföra individuella omställningssvårigheter och en misshushållning med samhällets resurser. Åtgärder som ökar möjligheterna för den enskilde att erhålla arbete i hemmaregionen måste därför vara en viktig del även av arbetsmarknadspolitiken. Olika slags utbildningsinsatser måste kompletteras med specialåtgärder för att underlätta den individuella placeringen.

En effektiv arbetsförmedling är ett värdefullt arbetsmarknadspolitiskt medel. En kraftfull förmedlingsinsats kan i många fall hindra eller upphäva arbetslöshet. Arbetsförmedlingens kapacitet måste effektiviseras och byggas ut så att man kan ge en bättre individuell service och information till de arbetssökande om lediga platser över hela landet. För att arbetsförmedlingen skall bli effektivare bör dess andel av arbetskraftsomsättningen öka. Arbetsgivare med ett större antal anställda och som utnyttjar arbetsförmedlingen skall vara skyldiga att till förmedlingen anmäla alla lediga platser för vilka man öppet söker arbetstagare.

Arbetsförmedlingen bör ta initiativ till och samordna åtgärder som syftar till bättre anpassning av arbetslivet till de sökandes behov. Tillsammans med arbetsgivare och fackliga organisationer bör arbetsförmedlingen genomföra systematiska kartläggningar av arbeten för svårplacerad arbetskraft. Omskolningsverksamheten måste överses och förbättras. Dess inriktning och omfattning bör grundas på realistiska analyser av arbetsmarknadssituationen i olika yrken. Arbetsmarknadsutbildningen måste ge den enskilde en verklig chans att få ett nytt och bättre arbete.

Bristyrkesutbildningen skall kompletteras med en förebyggande arbetsmarknadsutbildning. Efter prövning av arbetsmarknadsmyndighet och i samråd med den enskilde och dennes arbetsgivare skall även den som tänker återvända till sin gamla arbetsplats ges utbildning. Det ger möjlighet att särskilt stödja de lågavlönade. Statsmakterna måste lämna kraftigt stöd till omskolning och vidareutbildning inom företagen, i första hand av sådan personal som löper risk för arbetslöshet. Därigenom underlättas nyanställning av icke yrkeskunnig personal och undviks vissa friställningar. En ny möjlighet skapas vidare för arbetsmarknadsmyndigheterna och de fackliga organisationerna att stimulera och delta i en långsiktig personalplanering inom företagen. Företagsutbildning kan ofta ges på hemorten och anställning efter utbildning

kan garanteras. Företagsutbildningen är billigare än utbildning som helt bekostas av staten.

Bidrag för omskolning och resekostnader samt familjebidrag och flyttbidrag är nödvändiga. Reglerna för inkomstprövning av utbildningsbidrag bör ändras så att makes inkomst inte spelar någon roll. Därigenom blir det lättare för den hemarbetande att skaffa sig utbildning för ett annat arbete. Beredskapsarbeten skall vara av så allsidigt slag att de inte missgynnar kvinnorna.

Den dolda arbetslöshetens omfattning bör klarläggas. Arbetsvården måste förstärkas. Att placera en växande grupp människor i skyddad verksamhet är i längden ingen tillfredsställande lösning. Utvecklingen mot ökad utslagning på arbetsmarknaden måste brytas och vändas.

Det är viktigt att vi får bättre kunskaper om hur människor upplever olika arbetsmarknadspolitiska insatser och vilka resultat de ger. Självfallet bör arbetsmarknadsverket ständigt följa upp effekten av beslutade åtgärder. Därutöver behövs en omfattande utvärdering utförd av oberoende forskare och specialister. Därigenom ges underlag för förbättringar.

Regionalpolitik

Regionalpolitiken är en viktig förutsättning för en god hushållning med landets resurser. Den skall möjliggöra en socialt bestämd ekonomisk tillväxtpolitik.

Balans skall eftersträvas i den ekonomiska utvecklingen i landets olika regioner. Det sker bäst genom att man kraftigt förbättrar betingelserna för en långsiktig spontan tillväxt av näringslivet. De mera kortsiktiga rubbningarna på en lokal arbetsmarknad skall i första hand mötas med arbetsmarknadspolitiska medel. Grundläggande för strävandena efter regional utjämning skall vara att öka den enskildes möjligheter att fritt välja arbete och bostadsort. Utjämningen bör innebära en mera likvärdig ekonomisk, social och kulturell standard.

Koncentrationen av befolkning och arbetstillfällen till storstadsregionerna skall dämpas genom att man förbättrar övriga regioners förutsättningar för ett utvecklingsbart näringsliv och genom decentralisering av offentlig förvaltning. Det senare kan väsentligen ske genom decentraliserade beslutsfunktioner. Åtgärder får inte vidtas som försvårar fortsatt välfärdsutveckling för befolkningen i storstadsområdena.

En mera likvärdig regional standard skall i första hand nås genom generellt verkande medel.

Statens insatser för att balansera tillgång och efterfrågan på arbetskraft inom olika regioner måste ske

utifrån klart formulerade mål och på grundval av en långsiktig fysisk och ekonomisk planering. Därmed undanröjs människors och företags osäkerhet om vilken offentlig service de för framtiden kan räkna med. Ett nät av statsgaranterade serviceorter bör skapas inom stödområdet.

I områden med varaktigt överskott på arbetskraft bör stödet till företagen i större utsträckning baseras på lönekostnader i stället för på kapitalkostnader.

Allmän arbetsgivaravgift bör inte belasta företag i stödområdet. Där bör sysselsättningen också stimuleras genom lätnader i företags- och transportskatter.

Skattefri fondering av företagens vinstmedel bör tillåtas för investeringar i områden med långvarig undersysselsättning. Dessa avsättningar skall ske efter samma principer som gäller för investeringsfonderna men företagen skall ha rätt att själva besluta om tidpunkten för utnyttjande av fondmedel.

Betingelserna för en positiv utveckling av näringslivet i stödområdet skall förbättras genom en sänkning av järnvägs-, flyg- och teletaxorna på långa avstånd.

Trafikpolitik

Trafikpolitikens mål är att förbättra transportförsörjningen i landets olika delar till lägsta möjliga samhällsekonomiska kostnad. Trafikpolitiken skall samordnas med de regionalpolitiska insatserna. Den skall utformas med hänsyn till varje trafikmedels olycksfallsrisk.

Kommunikationerna skall infogas i bebyggelsen på ett sådant sätt att strävan efter god boendestandard i alla avseenden underlättas. Landskapsbilden och kulturhistoriska värden skall behandlas med varsamhet vid gatu- och väginvesteringar.

Varje trafikmedel skall bära sina samhällsekonomiska kostnader och gottskrivas sina samhällsekonomiska intäkter. Priset på varje transportmedels tjänster skall sättas med hänsyn till de nettokostnader samhället orsakas. Därigenom kan efterfrågan på olika transporttjänster bedömas på ett rättvisare sätt. En samhällsekonomisk totalbedömning är nödvändig för att man skall kunna avgöra hur kostnaderna skall fördelas på olika trafikslag. Trafikmedlens negativa effekter skall motverkas med skatter och avgifter eller där så inte är lämpligt med lagstiftning. De positiva effekterna skall stimuleras genom subventioner eller skattelättnader.

En generell modell bör utformas för glesbygdens trafikförsörjning. Den bör kunna lita till grund för beräkningen av statsbidrag till kommunerna för deras kostnader för kollektivtrafiken. Särskild hänsyn skall därvid tas till kommunernas landsbygdsområden.

Transport av passagerare, fordon och gods till och från Gotland bör inte kosta mer än en lika lång transport på fastlandet.

Stor försiktighet måste iakttas vid beslut om järnvägsnedläggningar och indragning av stationer. Ny teknik kan ge ökad lönsamhet åt spårbunden trafik. Fjarrtransport av tyngre gods bör överföras till järnväg.

Investeringarna i vägväsendet måste baseras på långsiktig planering. Ett finmaskigt vägnät av god kvalitet är en förutsättning för att nå såväl trafikpolitiska som regional och näringspolitiska mål. Vissa större vägar och broar bör på försök kunna finansieras genom avgifter. Det enskilda vägnätet fyller en viktig uppgift i trafikförsörjningen och bör därför ges erforderligt ekonomiskt stöd.

Biltrafiken i tätorternas centrala delar och inom bostadsområdena bör begränsas. Det kan åstadkommas genom en konsekvent genomförd trafikseparering, en trafikplanering som omöjliggör genomfartstrafik, förbud för motortrafik på vissa gator och avgiftsbeläggning. Starkt trafikerade genomfartsleder bör ej dras genom tätorter. Vid planering av tätorternas trafiksystem i övrigt bör skälig hänsyn tagas till trafikanter som vid resor till tätorterna ej har tillgång till andra trafikmedel än egna bilar.

Planeringen för utbyggnad av redan befintliga flygfält och tillkomsten av nya flygfält måste samordnas. Ett system med matarflyg till de reguljära flyglinjerna skall utvecklas.

Mer än tusen människor dödas varje år i trafiken och mångdubbelt fler skadas svårt. Humanitära skäl talar starkt för skärpt kamp mot trafikolyckorna. Trafiksäkerhetsarbetet kan dessutom ge samhällsekonomiska vinster. Det kan minska trycket på vårdsektorn och även i övrigt på sikt leda till plusposter i samhällsekonomin.

Riksdagen bör fastställa mål för en successiv nedpressning av antalet trafikolyckor och anslå de medel som behövs för att nå detta mål.

Den tekniska utvecklingen av samtliga trafikmedel mot större säkerhet skall stimuleras.

För en ökad trafiksäkerhet behövs bättre vägar. Trafikfällor skall systematiskt kartläggas och tas bort.

Trafikundervisningen skall börja i förskoleåldern och systematiskt fullföljas under hela skoltiden.

Informationen genom massmedia bör utökas.

Trafikövervakningen måste intensifieras.

Ett system bör prövas med en högsta tillåtna hastighet och rekommenderade bashastigheter, fastställda med hänsyn till vägens kvalitet och trafikmängd samt de kringboendes miljö. Trafiksäkerhetsarbetet måste samordnas.

Jord, skog och fiske

Ett på enskild företagsamhet och enskild äganderätt grundat jordbruk bevaras. Samhällets stödåtgärder bör inriktas på familj jordbruket i dess olika varianter, på en och tvåfamiljsföretag eller deltid jordbruk.

Jordbrukets rätt till våra värdefullaste odlingsjordar bör hävdas. Den av statsmakterna hittills medvetet styrda produktionsminskningen genom nedläggning av åkerarealer bör för framtiden begränsas. Vid den pågående omstruktureringen av jordbruket måste stark hänsyn tas till det angelägna kravet att odlingsbygderna i möjligaste mån skall hållas befolkade och därmed levande.

Svenskt jordbruk skall även fortsättningsvis utgöra en betydelsefull del av det svenska folkhushållet. En av nationella säkerhetsskäl betingad grad av självförsörjning skall upprätthållas. Den svenska jordbrukspolitiken måste även utformas med hänsyn till det globala försörjningsperspektivet.

Jordbruket skall producera livsmedel på för konsumenten bästa och billigaste sätt utan hälsovådliga gifter. Detta skall ske under former, som tillförsäkrar dem som arbetar i jordbruket en med jämförbara grupper likvärdig standard.

Jordbruket bör förbli en väsentlig del av näringslivet inte minst i glesbygd. Detta ger sysselsättningstillskott och underlag för service samt bosättningsmöjligheter som alternativ till tätortsboende. Vidare bidrar jordbruket på ett effektivt och naturligt sätt till mark- och landskapsvård. Särskilt "landskapsvårdsstöd" bör kunna utgå till vissa jordbrukare för att bevara ett öppet landskap lämpligt som fritidsmiljö. En samordning av jordbrukspolitik och miljöpolitik bör eftersträvas.

En fortlöpande produktionsavvägning stimuleras för att utjämna överskott och underskott mellan olika produktionsgrenar. Spannmålsöverskott och foderexport bör minskas genom ökad odling av andra grödor, främst proteinrika foderväxter. Stöd till forskning för utveckling av sådana växter är angeläget.

Odlingspremier i introduktionsskeden kan övervägas. För att motverka utarmning av åkerjorden bör växelbruk och animalieproduktion i kombination med växtodling stimuleras. Förekomst av djurplågeri i animaliefabriker skall undanröjas genom skärpta bestämmelser.

Kombinationen jord och skog bibehålls. Skogsmark bör med förtur framför staten och skogsbolag göras tillgänglig för jordbrukets behov. Samverkan inom småskogsbruket genom skogsbruksföreningar och skogsbruksområden underlättas. Möjligheterna till skatteutjämning genom skogskonto utvidgas.

Skogsbruket skall bedrivas under stort hänsynstagande till naturvårdens krav och landskapsbilden.

Bevarandet av en svensk fiskerinäring är ett nationellt intresse. Fiskarkårens förvärv av moderna fartyg och redskap skall underlättas genom ökat statligt stöd. Internationellt samarbete skall tillförsäkra svensk fiskerinäring möjlighet att konkurrera på lika villkor. Ensidigt utsträckande av fiskegränserna-bör motarbetas.

En mänskligare miljö

Jordens resurser är begränsade. I dag används naturtillgångarna på ett sätt som ställer kommande generationers livsbetingelser i yttersta fara. Fossila bränslen, metaller, jordar och skogar förbrukas i allt snabbare takt. Luft och vatten förstörs genom utsläpp av föroreningar och gifter. Den industriella civilisationen kan bli ett hot mot människan. Men teknik och forskning kan också ge oss redskap för att avvärja hotet. Produktionsprocessen och den tekniska utvecklingen bör inriktas på energibesparande alternativ och på återutnyttjande av förbrukade varor och restprodukter. Varorna skall utformas så att återanvändning underlättas. Organiskt avfall, som nu bränns upp eller tillförs vattendrag och hav, måste återgå till jordarna.

Grundläggande för fortsatt utveckling är därför tillämpningen av det ekologiska betraktelsesättet, dvs att man beaktar konsekvenserna i hela det levande systemet och inte bara i skenbart begränsade delar av det. Det finns gränser för de möjliga påfrestningarna på naturen.

De gränserna måste vi finna och efter dem skall vi anpassa våra krav, vår teknologi och produktionsapparat. En ekologisk balans skall uppnås.

Vårt traditionella standardbegrepp måste ändra innehåll: Förbättrad miljö innebär i sig själv en höjd levnadsnivå. Rent vatten, ren luft, frihet från buller, en giftfri omgivning, estetiska naturvärden, goda arbets- och boendemiljöer är självklara ingredienser i en god livskvalitet. I priserna på varor och tjänster måste man räkna in kostnaderna för den påfrestning på miljön som deras framställning eller användning medför.

Människorna i den industrialiserade världen utnyttjar per person hundratals gånger mer av världens naturresurser än de som lever i u-länderna. De rika länderna ger också i dag upphov till det mesta av de globala föroreningarna. Miljöproblemen känner inga nationsgränser. Det bör inte heller en effektiv miljöpolitik göra.

Kampen mot miljöförstöringen

Ett utbyggt internationellt samarbete krävs på miljöområdet. FN måste få ökade befogenheter. Sverige bör verka för att ett FN-organ på hög nivå får ansvaret för FN:s samlade miljöpolitik. En internationell miljövårdsfond för forskning bör inrättas och internationella konventioner med sanktionsmöjligheter fastställas. Miljövårdsinsatser bör ingå i vårt bistånd. Svensk forskning bör även inriktas på att i samarbete med u-länderna bidra till lösningar av deras miljöproblem t ex genom att få fram billiga och mindre farliga bekämpningsmetoder. Miljöpolitiken bör vara en övergripande verksamhet. Inga ekonomiska, regionalpolitiska eller trafikpolitiska beslut får fattas utan att följderna för människors miljö, för hushållningen med naturresurser och naturvärden har bedömts och värderats.

Lagstiftningen på miljöområdet bör steg för steg skärpas. Den skall även garantera den enskildes möjligheter att få information och ta initiativ samt vidga rätten att överklaga myndigheternas beslut i miljöfrågor.

Miljöavgifter bör användas som komplement till restriktioner och förbud. Under tidsperioder då miljökrav skärps bör företag kunna ges ekonomisk stimulans i form av bidrag eller skattelättnader för investeringar i syfte

att förbättra miljön.

Den kommunala miljövården måste förstärkas och integreras i annan kommunal planering. Effekten på den totala miljön skall vara en avgörande faktor vid avvägningen mellan olika alternativ. Statsbidrag skall utgå till kommuner som på grund av statliga beslut om förbättringar i miljön åsamkas kraftiga utgiftsstegringar. Ideellt arbete med inriktning på miljöfrågor bör stödjas.

Miljöforskningen skall förstärkas. Ett institut för avfallsforskning och ett fristående energiinstitut bör inrättas. Ökat utvecklingsarbete krävs för att få fram mätmetoder och mätinstrument så att miljöskador kan upptäckas och kontrolleras i tid.

Kontrollen av kemiska produkter måste skärpas. Den skall i första hand koncentreras till ämnen som kan misstänkas orsaka genetiska skador eller andra allvarliga sjukdomstillstånd. Målet bör vara att användning av nya kemiska produkter inte tillåts förrän den som producerar eller importerar produkten visat att den inte har skadliga verkningar och att den efter användning kan omhändertas på ett godtagbart sätt.

Kemikalieanvändningen inom jord- och skogsbruket bör i möjligaste mån ersättas med sådana biologiska metoder som är mera ofarliga. Intensiv forskning är nödvändig för att få fram medel och metoder som tillfredsställer kraven på hög avkastning och oskadlighet för natur och människor. Fortsatt förädlingsarbete krävs för att få fram grödor som är motståndskraftiga mot angrepp från svampar, insekter etc.

Energiframställning och energiförbrukning ger upphov till miljöskador av skiftande art och grad. Dessa olika skador måste värderas så att de kan påverka energipriserna. Sparsamhet vid energiförbrukningen skall iaktas. Sverige bör ta initiativ till en internationell begränsning av oljekonsumtionen. Utvecklingsarbetet för begränsning av överföringsförluster, bättre isolering av bostäder och tillvaratagande av överskottsvärme bör intensifieras. Vattenkraftsutbyggnaden bör nu anses vara praktiskt

taget avslutad. Hittills oexploaterade älv- och sjösystem får inte byggas ut. Behovet av elenergi måste i framtiden täckas av kärnkraft och övergångsvis genom annan värmekraft. Naturgas bör användas i ökad utsträckning. En betryggande kontroll av strålningsriskerna skall upprätthållas. Forskningsarbetet kring nya former av energiframställning, främst fusionstekniken, bör ges större resurser.

Våra vatten skall skyddas. Landets vattentillgångar bör inventeras och en plan för vattenanvändningen utarbetas. Tillförseln av föroreningar till sjöar och vattendrag måste begränsas så att vattensystemets självrenande förmåga inte sätts ur spel. Förorenade vatten skall återställas. Avloppsreningsverken bör byggas ut med kapacitet för biologisk rening, närsaltreduktion och kvävereduktion. Fosfathalten i tvättmedel begränsas. Tungmetaller och gifter tas bort från avloppsvatten.

Grundvattnet måste skyddas och vårdas genom kontinuerlig kontroll av vattennivån och grundvattnets renhet samt genom omedelbara åtgärder i den mån denna väsentliga tillgång hotas. Förebyggande åtgärder mot kända

föroreningskällor måste omedelbart sättas in.

Haven får inte utnyttjas som mottagare av industri- och oljeavfall. Ett internationellt förbud mot dumpning av avfall och oljeutsläpp bör införas. En kraftig utbyggnad och effektiv samordning av det svenska

oljeskyddet är nödvändig. Riskerna för oljeolyckor måste begränsas. Östersjöns ekologiska system är ytterst känsligt. Många av de krav som nu ställs på Östersjöns utnyttjande är motstridiga. Bara en övergripande planering kan bevaka allmänintresset och framtidens önskemål. Supertankbåtar bör inte få trafikera Östersjön förrän strandländerna byggt upp en gemensam effektiv katastroforganisation. Sverige bör ta initiativ till en internationell kommission för Östersjön som skall samordna forskning, ekonomiska och andra aktiviteter som gäller Östersjön.

Oljeavfall, kemiskt avfall, gifter, industriavfall och

skrotbilar måste omhändertas. Detta avfall skall i första hand behandlas så att delar av det kan återanvändas. Avfallshanteringens ekonomiska villkor måste utformas så att en maximal återanvändning uppmuntras. Användningen av engångsförpackningar begränsas, bl a med hjälp av panter och avgifter. Utsläppen av svavelföreningar i luften skall skäras ned. Tekniskt kan detta ske genom införandet av rökgasrenare eller genom nedtrappning av svavelhalten i eldningsolja. Avgasutsläppen från motorfordon måste begränsas till ett minimum genom att nya motortyper utvecklas och kraven på avgasrening skärps. Bullerproblemen kräver kraftfulla insatser. Buller skall i första hand bekämpas vid källan. Normer som begränsar högsta tillåtna buller från fordon och arbetsmaskiner fastställs. Normer som reglerar högsta tillåtna bullernivåer i bostadsområden och på arbetsplatser bör snarast införas. Vägar och flygplatser skall underkastas miljöskyddsprovning innan de byggs.

Det öppna odlingslandskapet måste skyddas. För detta krävs en utökad landskapsvård.

Fysisk planering

Olika intressen konkurrerar om mark- och vattenresurserna. Den fysiska planeringen skall vara ett medel att fördela dessa resurser på ett sätt som är ekologiskt riktigt och svarar mot medborgarnas värderingar.

Planbeslut måste alltid ses i relation till kravet på hushållning med naturresurser och naturvärden.

En fysisk riksplanering bör finnas. Dess främsta uppgift är att skydda värdefulla naturområden mot exploatering och att placera nedsmutsande industri på platser där skadorna på natur och miljö blir så små som möjligt. Den fysiska riksplaneringen skall samordnas med statens och kommunernas ekonomiska och sociala planering. Planeringen måste utformas så att största möjliga rättvisa mellan landets olika regioner uppnås.

Fysisk riksplanering innebär att miljömässiga riksintressen ibland måste få väga tyngre än regionala och lokala önskemål om industrilokalisering. Beslut om riktlinjer för planeringen måste föregås av en offentlig debatt där olika alternativ prövas. De centrala principbesluten skall fattas av riksdagen.

Beslut i konkreta fall om lokalisering av miljöfarlig industri skall föregås av en öppen handläggning, där de miljövärdande myndigheterna inledningsvis anger den från miljöutgångspunkter lämpligaste lokaliseringen: Regeringen har sedan att fatta det slutgiltiga beslutet. Inom riksplaneringens ram bör finnas regionala hushållningsplaner för mark och vatten, översiktsplaner för bostadsbebyggelse, arbetsplatser, kommunikationer och fritidsbebyggelse samt planering för naturområden, rörligt friluftsliv och kulturminnesvård. Dessa planer skall utformas i samverkan mellan ett folkvalt regionalt organ och kommunerna. Mål, principer och alternativa förslag skall redovisas offentligt. Planerna bör ha begränsad giltighetstid. Planeringen skall bedrivas så att ett nytt planförslag tas fram innan den gällande planen blivit inaktuell. Denna form av rullande planering bör eftersträvas också på den primärkommunala nivån.

Den fysiska riksplaneringens riktlinjer skall vara vägledande för regional planering och beaktas vid den kommunala översiktsplaneringen. Den övergripande kommunplanen bör vara en samordnad fysisk, ekonomisk

och social plan. Den skall tjäna som ledning för detaljplanering och för andra kommunala beslut rörande investeringar och miljöutformning. Kommunala beslut om markanvändning skall när de berör områden som regleras i den fysiska riksplaneringen kunna granskas och godkännas av regeringen. Den primärkommunala självbestämmanderätten har ett egenvärde och får inte inskränkas mer än vad som är nödvändigt för en övergripande hushållning med landets fysiska resurser. Byggnadslagstiftningen bör utformas med det grundläggande målet att väl förankra planeringsbesluten hos de förtroendevalda och kommunens och regionens invånare. Experternas uppgift i planarbetet är att ge politikerna handlingsalternativ i enlighet med de mål och principer som dessa ställer upp.

De politiska partierna har sitt ansvar för att en bred debatt om målen för planeringen kommer till stånd. Utarbetandet av kommunplan skall ske med utgångspunkt från klart angivna mål under fortlöpande information och debatt under hela planeringsprocessen. Samråd med föreningar och sammanslutningar, utarbetandet av alternativa planer, uppsökande information, utfrågningar och enkäter skall ingå i planarbetet.

Bostäder och boendemiljö

Alla människor har rätt till en bra bostad.

Produktionen av nya bostäder och upprustningen av äldre bostadsområden skall inordnas i samhällsbyggandet så att kraven på god närservice och boendemiljö tillgodoses.

De bostadssökandes önskemål och värderingar måste vara en utgångspunkt för bostadsplaneringen. Nya bostadsområden måste utformas i nära kontakt med de bostadssökande och en intresserad allmänhet.

Alternativa förslag beträffande bostädernas och boendemiljöns utformning skall presenteras och de ekonomiska konsekvenserna av alternativen klarläggas. De negativa verkningarna och erfarenheterna av alltför stora bostadsprojekt måste uppmärksammas och få påverka den fortsatta planeringen.

Brister i samhällsplaneringen och avsaknaden av service försvårar tillvaron för många människor och skapar sociala problem. I kravet på god service ingår bl a tillgång till närbutiker, vilket kan försvåras av en alltför stor övergång av försäljningen till stormarknader. Ensamma handikappade och dubbelarbetande föräldrar kommer lätt bort i planeringsmodellerna. Miljön måste fungera för alla och de som har det sämsta utgångsläget och de största svårigheterna att övervinna bör gynnas. De sociala kraven måste vara med från början i planeringsarbetet.

Ett rationellt bostadsbyggande förutsätter en långsiktig statlig och kommunal planering. En bättre samstämmighet mellan flerårsplanering i bostadsbyggnadsprogrammen och statsmakternas lånemedelstildelning måste eftersträvas. Ramarna för denna belåning bör fördelas tidigare och samtidigt till samtliga kommuner i landet.

Den kommunala bostadsplaneringen skall samordnas med kommunens långsiktiga fysiska och ekonomiska planering. Även planeringen av skolor, barntillsyn, butiker och annan boendeservice, kollektivtrafik, idrottsanläggningar m m skall inordnas i den allmänna bostadsplaneringen så att bostadsområdena blir en del i en fungerande social livsmiljö. De statliga låne- och bidragsformerna till lokaler och andra bostadskomplement bör samordnas med den ordinarie bostadslångivningen. Därmed underlättas samplaneringen.

Många undersökningar visar att de flesta människor föredrar att bo i låghus. Därför bör andelen småhus och marklägenheter i nyproduktionen kraftigt ökas. Dessa bostadsformer bör vara tillgängliga för alla inkomsttagare.

Val av upplåtelseform skall inte bestämmas av bostadstyp. Det bör t ex vara möjligt att hyra radhus och småhus på samma sätt som man hyr en lägenhet i ett flerfamiljshus. De boendes inflytande över förvaltningen av den egna bostaden och det egna bostadsområdet måste stärkas. Bostadssegregation bör motverkas. Inom ett och samma bostadsområde bör det finnas många olika hushållstyper. En förutsättning för att det skall vara möjligt är att man i samma område blandar hus och lägenheter av olika storlek och avpassar dem för skiftande hushållsbehov. Upprustning av äldre bostadsområden måste ske i nära kontakt med dem som bor i området. Vid sanering skall man sträva efter att bevara fungerande stadsmiljöer och att de boende får bo kvar till rimliga hyror. I många fall är det fullt tillräckligt att rusta upp till lägre standardnivå än den som gäller för nya bostäder. Det är också nödvändigt för att inte boendekostnaderna skall bli för höga. Genom förbättrade lånemöjligheter kan modernisering av äldre bostadsområden bli ett mer realistiskt alternativ till rivning och nybyggnad.

Bostadskostnaderna skall hållas nere genom konkurrens på likvärdiga villkor mellan olika företagsformer i produktion och förvaltning. Statliga lån bör i princip endast utgå till projekt där anbuds konkurrens föregått beslutet om vem som skall få bygga.

En god kommunal markberedskap är en viktig förutsättning för ett rationellt byggande och därmed lägre boendekostnader. Kommunerna bör därför äga mark i tillräcklig omfattning för att effektivt kunna förhindra markspekulation, underlätta bebyggelsens planläggning och föreskriva anbuds konkurrens på all mark som kommer att tas i anspråk för områden med flerfamiljshus och gruppbyggda småhus.

Av kommunalekonomiska skäl och för att valfrihet skall skapas för konsumenterna ifråga om olika upplåtelseformer bör planlagd mark kunna säljas lika väl som upplåtas med tomträtt. Ett särskilt skäl för tomträtt finns när det gäller tätortens mest centrala delar där stora markvärdestegringar förväntas och planändringar i framtiden är sannolika. Inom saneringsområdet förutsättes bl a av kommunalekonomiska skäl - samverkan med olika fastighetsägare vid sidan om den normala kommunala förvärvsverksamheten. Kommunernas lånemöjligheter för markförvärv måste förbättras.

Arbetslivets villkor

Arbete skall ge den enskilde möjligheter att utveckla sig själv, ge trygghet och arbetsglädje. Den tekniska

utvecklingen skall användas inte bara för att nå effektivare produktion utan också för att göra arbetsuppgifterna mer innehållsrika. Automatisering kan vara ett bra sätt att få bort tunga, smutsiga och enformiga arbeten. En förutsättning är att de sociala aspekterna från början kommer med i planeringen. Omläggningar i produktionsprocesserna skall ske med löntagarnas aktiva medverkan, medbestämmande och medansvar.

Beslut som gäller arbetets organisation och metoder får inte bara ta sikte på effektivitet och goda produktionsresultat. Att skapa tillfredsställelse i arbetet är ett lika viktigt mål. Bättre anpassning av arbetstiden efter individuella önskemål och skiftande livssituationer är angelägen.

Kvinnan i yrkeslivet har vanligen lägre lön, mindre inflytande och sämre framtidsmöjligheter. Denna diskriminering är ett av de allvarligaste hindren för fullständig jämlikhet mellan män och kvinnor och skall bekämpas. Kraftfulla insatser i form av studie- och yrkesvägledning för att bryta traditionellt könsbundna yrkesval är nödvändiga. Likalönprincipen skall genomföras fullt ut. En lagstiftning mot könsdiskriminering bör införas.

Arbetsdemokrati

Löntagarnas medbestämmanderätt motverkar maktkoncentration, skapar ökad jämlikhet och ger löntagarna möjligheter att med kraft hävda arbetslivets sociala mål och att aktivt delta i arbetet för företagets utveckling. Delaktighet i beslut ökar tillfredsställelsen i arbetet. Mål för arbetsdemokratin är att de anställda har insyn, inflytande och medbestämmanderätt på alla nivåer i företag och förvaltning varmed också följer ett ökat ansvarstagande. Inflytande och medbestämmande skall bli gälla företagets verksamhet och program. Frågor om arbetslivets villkor måste handläggas gemensamt av löntagar- och arbetsgivarparterna. Frågor om arbetsmiljö skall vara förhandlingsbara. Därför måste löntagarnas ställning vid lokala förhandlingar stärkas genom ändringar i gällande lagstiftning. Ingen part bör ha företräde vid tolkning av gällande avtal. Arbetsdomstolens möjligheter att snabbt behandla tolkningstvister bör stärkas. Grunderna för fredsplikten bör i princip inte rubbas. Föråldrade former för arbetsgivarernas rätt att leda arbetet avskaffas.

Lagskydd mot obefogad uppsägning skall införas.

Löntagarnas rätt till representation i företagets styrelser skall vara lagfäst. Representanterna skall utses av de anställda under medverkan av deras lokala fackliga organisationer och skall vara anställda i företaget. Företagsnämndsverksamheten bör utvidgas. Möjligheten att tillsätta arbetsutskott och undernämnder bör tillvaratas. Företagsnämnderna bör få vidgade beslutsfunktioner och rätt att fritt disponera över eget anslag. Arbetsorganisationen skall utformas så att den enskildes uppgifter blir meningsfulla. De anställda skall ges ökade möjligheter att utöva inflytande på rationaliseringsarbete och produktionsomläggningar. Som ett viktigt led i denna strävan bör försöken med självstyrande arbetsgrupper utvidgas. De anställda bör få större inflytande över personalpolitiken.

Anställda i offentlig tjänst skall garanteras medinflytande med de begränsningar som är nödvändiga för att säkerställa de politiskt valda instansernas övergripande styrning. Anställda i statlig och kommunal tjänst måste ges rätt till representation i styrelser. I politiskt sammansatta kommunala nämnder och bolagsstyrelser skall de anställdas representanter ges närvaro-, yttrande- och förslagsrätt.

Inom vissa sektorer i offentlig verksamhet har de som utnyttjar tjänsterna berättigade krav på inflytande. Det gäller främst patienter och andra vårdbehövande samt studerande och värnpliktiga. De anställdas inflytande måste här samordnas med dessa krav.

Arbetsmiljön

Stora ansträngningar måste göras för att anpassa arbetet till individen. Arbetslivet bör så långt som möjligt ge utrymme för variation och ge den enskilde tillfälle att utveckla sin förmåga. I princip skall arbetsmiljökostnaderna bäras av produktionen. Men statliga stimulanser och stödåtgärder kan vara motiverade under tidsperioder då kraven skärps.

Arbetslivet får inte utvecklas så att endast de fullt arbetsföra får arbete medan allt fler människor sysselsätts i olika former av skyddat arbete. Handikappade och annan svårplacerad arbetskraft bör i största möjliga utsträckning beredas sysselsättning på den öppna arbetsmarknaden i såväl enskild som offentlig verksamhet. Fler arbetstillfällen skall skapas för handikappade genom förbättrade utbildningsmöjligheter och deltidsarbeten. Tillkomsten av så kända anpassningsgrupper på den öppna arbetsmarknaden skall stimuleras. Arbetsvården skall ges större resurser. Den äldre arbetskraftens sysselsättning måste tryggas.

En successiv övergång till tidlön, i vissa fall med prestationsinslag, bör ske. Ett sådant system minskar

pressen i arbetslivet, minskar klyftan mellan arbetare och tjänstemän och bidrar till en bättre arbetstillfredsställelse. Arbetarskyddet skall förstärkas. Antalet skador och olycksfall i arbetet måste kraftigt reduceras. En utvidgad och förbättrad yrkesinspektion är nödvändig liksom en lagstiftning som driver fram bättre skyddsteknik på arbetsplatserna. Normer och föreskrifter för arbetsmiljön bör göras dynamiska så att en ständig utveckling stimuleras. Den lokala skyddsorganisationens befogenheter måste vidgas.

Huvudskyddsombudet skall ha rätt att stoppa ett farligt arbetsmoment.

Det förebyggande arbetarskyddet bör byggas ut. Skyddspersonal, skyddskommitté och företagsnämnd skall vara med vid planering och utformning av nya arbetsplatser och arbetsrutiner. Rapporter om yrkesskador, tillbud och olycksfall i arbetet skall sammanställas och utvärderas så att man kan få bort särskilt farliga arbetsmoment. Företagshälsovården bör göras obligatorisk. Den skall ha tonvikten på förebyggande åtgärder. Huvudansvaret för företagshälsovården skall ligga hos företagsnämnden. Större företag bör organisera sin egen företagshälsovård. Mindre och medelstora företag kan bygga upp företagshälsovårdscentraler Orts- eller branschvis.

I all yrkesutbildning bör arbetsmiljöfrågor ägnas stor uppmärksamhet. Utbildningen av specialister som företagsläkare, skyddsingenjörer och ergonomer bör byggas ut. Arbetsmiljöforskning måste ges större resurser.

Arbetstider

Reformarbetet på arbetstidens område har hittills framför allt varit inriktat på att förkorta den normala arbetstiden. Insatserna bör nu mera ta sikte på att åstadkomma en bättre anpassning av arbetstiden till individernas önskemål och behov. Det måste bli lättare för föräldrar med små barn att förvärvsarbeta. Därigenom främjas jämlikheten mellan män och kvinnor. Fler deltidsarbeten bör inrättas. Deltidsarbete bör kunna bli ett normalt inslag i arbetslivet både för kvinnor och män. Deltidsarbete underlättar även vidareutbildning. De sociala förmånerna skall vara utformade så att inte de deltidsarbetande diskrimineras. Staten och kommunerna bör gå före när det gäller att inrätta fasta deltidstjänster. Flexibel arbetstid, som ger möjlighet för den enskilde att inom givna ramar anpassa arbetstiden efter individuella behov, bör prövas i stor skala.

Ekonomisk utjämning och social omvårdnad

Rättfärdighet, humanitet och solidaritet är utjämningspolitikens grundval.

Genom solidariska insatser skall sociala, kulturella och ekonomiska klyftor utjämnas. Det gäller att undanröja otrygghet, förbättra de materiella villkoren och den sociala miljön samt öka valfriheten. Det viktigaste målet för utjämningspolitiken är att förbättra villkoren för de eftersatta grupperna. Skatter och transfereringar är viktiga redskap för ekonomisk utjämning. Socialförsäkringarnas huvuduppgift är att garantera människors standardtrygghet vid sjukdom, invaliditet, arbetslöshet och ålderdom. Mycket låga inkomster, dåliga allmänna levnadsförhållanden, sjukdom och arbetslöshet bildar fattigdomens onda cirkel. Den kan endast brytas genom beslutsamma riktade insatser. Viktiga medel här är arbetsmarknadsåtgärder, utbildning, förebyggande hälsovård och konsumentpolitik. De starkt eftersatta grupperna är också de politiskt fattiga som har svårt att hävda sina intressen och mindre möjligheter än andra att påverka beslut som rör dem själva. Politikerna måste göra sig förtrodda med deras situation och ta ansvaret för den. Informationen om sociala förmåner och rättigheter måste förstärkas.

Nya vårdbehov skapas av den sociala och fysiska miljön. Stress och psykisk ohälsa drabbar många människor. Socialpolitiken måste konsekvent inriktas på förebyggande åtgärder och på sådana förändringar i samhället som undanröjer eller minskar vårdbehoven. En bärande princip måste vara att försöka komma till rätta med sociala

problem istället för att bara söka bota symptomen. Genom sociala och ekonomiska insatser skall alla barn ges en så god uppväxtmiljö som möjligt.

Den kommunala socialvården är ett viktigt komplement till socialförsäkringarna och socialpolitiken i övrigt. Den skall ge råd och hjälp i individuella fall och arbeta i enkla och generösa former. Hjälparbetet skall präglas av en strävan att ta bort detaljerade behovsprövningar och andra för hjälpmottagarna påfrestande inslag. Kommunerna skall bedriva en aktiv uppsökande socialvård. Nuvarande lagstiftning bör samordnas i en gemensam socialbalk.

Vid sociala distriktscentraler i kommuner eller kommundelar skall man kunna få social och juridisk rådgivning, psykologisk och psykiatrisk hjälp. Där bör också andlig vård kunna förmedlas. Dessa

socialcentraler skall fungera som bas för uppsökande verksamhet och organisera jourtjänst även på kvällar och helger. Det är önskvärt att servicecentralerna samordnas med den öppna sjukvården. Personlig omsorg och hänsyn är en viktig del av vården. Respekten för människans värdighet och integritet skall genomsyra all vård. Tvång skall i största möjliga utsträckning undvikas.

En betydligt större satsning bör ske på frivillig och öppen vård. Lagar enligt vilka frihetsberövanden kan ske skall begränsas. Men det är sannolikt omöjligt att undvika alla administrativa frihetsberövanden. Rättssäkerheten måste då säkerställas. Den som hotas av tvångsingripanden bör ha rätt till offentlig försvarare.

Socialförsäkringar

Socialförsäkringar skall ge alla människor trygghet vid sjukdom, invaliditet, arbetslöshet och ålderdom. I takt med stigande resurser bör såväl grundtryggheten som skyddet mot inkomstbortfall förbättras.

Socialförsäkringarna bör samordnas i en enda allmän försäkring.

Män och kvinnor skall behandlas lika inom socialförsäkringarna. Den nuvarande familjepensioneringen bör omvandlas till en allmän egenpension, dvs att alla skall ha lika pensionsrätt oberoende av civilstånd.

Hemarbetande med vårdnadsansvar skall ges en bättre ställning inom socialförsäkringarna genom rätt till ATP och större sjukersättning.

Sjukförsäkringen skall kompletteras med en allmän tandvårdsförsäkring. Yrkesskadeförsäkringen skall reformeras med hänsyn till utvecklingen inom arbetslivet och nya former av yrkesskaderisker.

Pensionssystemet skall utformas så att det medger en anpassning till den enskildes önskemål och behov. En sänkt och rörlig pensionsålder gör det möjligt för var och en att under en given pensioneringsperiod själv bestämma när folkpension eller ATP skall börja utgå. Därutöver skall det finnas generösa möjligheter att erhålla förtidspension.

En allmän obligatorisk sysselsättningsförsäkring måste införas. De som anmält sig som arbetssökande till arbetsförmedlingen och som inte har kunnat erbjudas arbete skall ha rätt till ersättning genom denna försäkring.

Familj och barn

Familjelivet skall främjas. Föräldrarna har huvudansvaret för barnens vård och fostran.

Familjens situation har under senare år förändrats avsevärt. Genom urbanisering och ökad rörlighet har kontakten mellan generationerna minskat. De gifta kvinnorna förvärvsarbetar i långt större utsträckning än tidigare. En stor del av de uppgifter som tidigare utfördes inom familjen har nu övertagits av stat, kommuner och näringsliv. Även om många väljer att leva tillsammans utan att ingå äktenskap ser de flesta äktenskapet som den naturliga formen för en samlevnad byggd på trohet och ansvar.

Familjepolitiken skall underlätta för familjen att fylla sin viktiga roll i denna nya situation. Radikalt förbättrade möjligheter att förena familjeansvar och yrkesinsatser utanför hemmet måste skapas för både män och kvinnor.

Inom familjerätten bör reformer genomföras som även i framtiden bevarar äktenskapet som en för det stora flertalet lämplig samlevnadsform. Reglerna för ingående och upplösning av äktenskapet bör förenklas.

Äktenskapet bör vara en form för frivillig samlevnad mellan självständiga individer. Den obligatoriska medlingen bör ersättas med möjligheter till familjerådgivning i tid. Familjerådgivningen bör byggas ut och förstärkas så att råd och hjälp kan lämnas i alla samlevnadsproblem. Skilsmässoreglerna bör utformas med hänsyn till barnens bästa. Även vid upplösning av fri samlevnad bör frågor om vårdnaden och den gemensamma bostaden lösas med utgångspunkt från barnens bästa.

En ekonomisk standardhöjning för barnfamiljerna bör eftersträvas, innebärande en utjämning av försörjningsbördan mellan dem som har barn och dem som inte har barn. De allmänna barnbidragen bör höjas och värdesäkras så att de bättre svarar mot grundkostnaden för barnen. Föräldrarna bör ges ökade möjligheter till valfrihet mellan hemarbete och förvärvsarbete. Särskild hänsyn bör tas till familjens kostnad för vård och tillsyn av små barn. Vårdnadsbidrag bör därför införas för barn upp till viss ålder. Marginaleffekterna inom familjestödet bör mildras. Föräldrarnas samvaro med det nyfödda barnet bör underlättas genom utbyggd föräldraskapspenning. Den lagstadgade rätten till ledighet från arbetet i samband med barns födelse bör förlängas och tiden kunna fördelas mellan föräldrarna. Adoption av små barn bör likställas med biologiskt föräldraskap och medföra samma rätt till föräldraskapspenning och ledighet vid barnets ankomst i familjen.

Föräldrar med små barn bör ges möjlighet till kortare arbetstid. För att alla småbarnsföräldrar som så

önskar skall kunna förvärvsarbeta måste daghem och fritidshem byggas ut så att efterfrågan tillgodoses. Föräldraavgifterna för barntillsynen skall ej vara inkomstgraderade.

Under överskådlig tid är även en särskild satsning på familjedaghemmen nödvändig. Barntillsynen måste prioriteras i den kommunala budgeten och statsbidragen ökas. Ökad manlig rekrytering till förskolläraryrket och annan barnavårdande verksamhet är angelägen för att ge allsidiga vuxenkontakter till så många barn som möjligt. Bättre förutsättningar för en god hemmiljö, som är av grundläggande betydelse för barnens utveckling, kan skapas genom en god boendemiljö, föräldrautbildning, familjerådgivning och förbättrat ekonomiskt stöd till barnfamiljerna. Vid föräldrautbildningen bör man sträva efter att med jämna mellanrum komma i kontakt med alla föräldrar och erbjuda dem undervisning som ger en vägledning, anpassad till barnens ålder. Barnavårdscentralerna bör ges resurser så att de kan följa alla barn upp till skolåldern, både genom hälsokontroller och uppsökande verksamhet. Skolhälsovården bör byggas ut. Förbud mot aga bör lagfästas. Den som anmäler misstanke om barnmisshandel skall garanteras anonymitetsskydd. Skyddet mot barnolycksfall i bostäder, på byggplatser och i annan utomhusmiljö måste förbättras.

Aktivitet och trygghet för de äldre

Äldre människor måste så långt deras hälsa medger få praktiska möjligheter att leva ett normalt liv och bo kvar i egen bostad.

I varje kommun bör utarbetas program för åldringsspolitiken, där frågor rörande sysselsättning för äldre, bostäder, hemvård, social aktivitet och service samt personalrekrytering och utbildning ges en samlad behandling.

Det självständiga boendet kräver en väl utbyggd service. Den är också en förutsättning för ett socialt rikt liv. Boendemiljön måste anpassas till dessa servicekrav. Genom att bygga servicehus och pensionärshotell och genom ekonomisk hjälp och vidgad hemservice bör man i framtiden kraftigt kunna minska behovet av ålderdomshem. Särskilt stöd för service och kommunikationer i glesbygd är nödvändigt.

Tillvaron på ålderdomshem skall utvecklas mot större frihet och öppenhet. De inre förhållandena på hemmen skall präglas av respekt för individens integritet och självständighet.

De som har uppnått pensionsålder skall ges större möjligheter att bibehålla kontakten med arbetslivet. Fler arbetstillfällen måste skapas för de äldre. Vid reformer av arbetslivet skall de äldres situation särskilt uppmärksammas. Skatte- och bidragsregler får inte utformas så att man motverkar arbetsinsatser. Det måste löna sig att arbeta även för pensionärer.

Forskningen kring åldrandets problem skall byggas ut

Handikappade

Det krävs mycket mer av beslutsamma insatser - och av inlevelse - för att ge människor med fysiska eller psykiska handikapp verkliga förutsättningar för en stimulerande gemenskap och ett rikare personligt liv. De skall så långt möjligt få tillfälle till ett meningsfullt arbete. Deras extra utgifter för att kunna leva ett i förhållande till andra människor likvärdigt liv bör betalas av stat, landsting och kommuner.

Handikappade skall ha en generös ekonomisk grundtrygghet. Det kräver att nuvarande försäkringsförmåner samordnas och utvidgas.

Boendemiljön måste utformas med hänsyn till handikappades behov. En förstärkt boendeservice är ett villkor för eget boende för många handikappade. Institutionerna bör ersättas av mindre enheter i vanliga bostadsområden. Handikappade bör ges samma valmöjligheter som andra beträffande boendeform och bostadsort.

Offentliga institutioner, lokaler och platser liksom arbetsplatser skall i rimlig utsträckning förses med särskilda anordningar för att göra det lättare för rullstolsbundna och andra rörelsehindrade att förflytta sig. Färdtjänsten för handikappade bör betraktas som en del av de allmänna kommunikationerna.

Handikappade barn bör, när det är bra för dem själva, ges sådant stöd att de kan gå i vanliga skolklasser.

Bestämmelser som hindrar utbildning till yrken som den handikappade kan sköta bör ej finnas. Såväl grundskolan som träningskolan bör lokalmässigt samordnas med det allmänna undervisningsväsendet och kontakter mellan olika elevgrupper stimuleras.

Rehabiliteringskliniker bör finnas i varje landsting.

Hälsa- och sjukvård

För att det framtida vårdbehovet skall kunna nedbringas är en målmedveten satsning på förebyggande åtgärder nödvändig. Det kräver insatser inom miljöpolitiken, trafikpolitiken, boendeplaneringen m fl

områden. Stat och kommuner bör göra ökade insatser för att stimulera till fysisk motion. Upplysningen om riktig kost bör förstärkas. Hälsokontroller med uppgift att tidigt upptäcka och avhjälpa sjukdomstillstånd bör genomföras. Mest angeläget är undersökning av sådana grupper som efter medicinsk bedömning anses vara särskilt utsatta för risk. Kontrollerna bör i första hand inriktas på tidig upptäckt av bestämda sjukdomar. Sådan hälsokontroll bör i princip jämföras med läkarvårdskostnader inom den allmänna försäkringen.

Hela vårdområdet skall ses som en enhet vid planeringen. Riksdagen bör besluta om ett samlat program för hela landet för hälso- och sjukvården och närliggande områden inom socialvården. Ett centralt inslag i ett sådant program skall vara en kraftigare satsning på förebyggande hälsovård. Den öppna vården bör prioriteras. På så vis minskar trycket på den mycket dyra slutna sjukvården.

Behandling i öppen vård kan ske utan att den sjuke tvingas bryta upp från sin normala livsmiljö. Öppen vård bör underlättas genom transportservice, inrättande av patienthotell och ett bättre ekonomiskt stöd till anhöriga som vårdar sjuka i hemmet.

Vårdarbetet bör decentraliseras så långt som möjligt. Vardagssjukvården skall man kunna klara genom att besöka en allmänläkare i ett jourdistrikt eller på en flerläkarcentral. Så stor del av vården som möjligt bör skötas där. En satsning på närsjukvården ger bättre service och samhällsekonomiska vinster. Resurserna för avancerad specialistvård koncentreras till olika former av sjukhus.

Läkarhus och läkare som driver privatpraktik i andra former erbjuder värdefulla komplement till den offentliga sjukvården.

Möjligheten till fritt läkarval bör upprätthållas.

Det är viktigt att satsa mer på eftervården. Sjukvårdens behandlingsresultat måste systematiskt följas upp. Fler och bättre förbindelseled skall upprättas mellan förebyggande vård, direkt vård och eftervård.

Den psykiska åldringsvården är starkt eftersatt och måste kraftigt differentieras och förstärkas.

Kvinnans rätt till smärtlindring vid förlossning skall tryggas och den förebyggande mödravården förstärkas.

Vid få tillfällen har en människa större behov av mänsklig omtanke än när hon befinner sig under vård.

Vårdorganisationen skall utformas så att en bra kontakt mellan personal och patienter underlättas. ökade möjligheter bör ges till andakt och personliga samtal. Patienternas ställning i vårdsamhället bör stärkas, deras medinflytande vidgas och kontakten med världen utanför vårdinstitutionerna förbättras.

Försöksverksamheten med vårdombudsmän bör stimuleras.

Patient som drabbas av skada vid behandling skall ha rätt till ekonomisk ersättning.

Alkohol och narkotika

Det omfattande bruket av alkohol, narkotika och andra gifter är ett av våra största sociala problem. Arbetet för ökad nykterhet liksom kampen mot alkoholskadorna och narkotikamissbruket är uppgifter av första rang.

För att alkoholmissbruket skall kunna bekämpas effektivt måste man försöka minska den totala konsumtionen av alkohol. Det bör ske genom upplysningsverksamhet, lagstiftning och beskattning.

Alkoholskatten skall utformas med hänsyn till inkomstutvecklingen och berusningseffekterna.

Principen om helykterhet i trafiken måste hävdas. Vinstintresset inom alkoholhanteringen skall hållas under noggrann övervakning. Reklam för mellanöl och starkare drycker bör förbjudas. Förpackningar av alkoholdrycker skall förses med information om alkoholhalten. Framställning av alkoholfria drycker som konkurrerar med rusdryckerna bör främjas. En utveckling i riktning mot spritfri offentlig representation måste eftersträvas. Nykterhets- och ungdomsorganisationernas arbete skall stödjas. Forskningen kring alkoholproblemen bör samordnas bättre och framför allt den socialt inriktade forskningen bör intensifieras. Kampen mot narkotikamissbruket skall föras samtidigt på många fronter. Genom internationella överenskommelser och effektiv polisövervakning måste man försöka spärra tillförseln av narkotiska preparat. Informationen om narkotikans skadeverkningar bör byggas ut. Vårdresurserna främst inom den öppna vården bör förstärkas och särskilda insatser måste göras för de många narkotikamissbrukarna på kriminalvårdsanstalterna.

Kriminalvårdens resurser bör även omfatta vård av alkohol skadade som döms till fängelsestraff och är i behov

av sådan vård.

Narkotika- och alkoholberusade som tas om hand av polisen bör i första hand få medicinsk behandling och kurativ hjälp.

Dagens vårdinstitutioner för alkoholmissbrukare bör få utökad medicinsk utrustning och större möjligheter för individuell vård. Lönerna bör vara marknadsmässiga. De som inte kan arbeta bör få sjukpenning på

vanligt sätt. De nuvarande institutionerna för alkoholskadade bör kompletteras med inackorderingshem i eller nära patienternas hemorter.

Behandlingen av narkotikaskadade kräver mycket stora insatser. Återfallsfrekvensen bland dem som avgiftas och behandlas i slutenvård är hög. I regel fordras en långvarig eftervård. Narkotikadispensärer med läkare och socialarbetare bör inrättas för systematisk och uppsökande eftervård av narkomaner. Experimentverksamhet bl a med s k samhem bör uppmuntras. Där skall människors problem kunna intensivbehandlas i en miljö där friska och vårdbehövande lever tillsammans.

Generöst stöd skall ges till de ideella organisationer som med stora personliga insatser utför ett betydelsefullt vård och kontaktarbete. Stödet skall utgå utan att man kräver att dessa organisationer förändrar de grundlinjer som de arbetar efter. Detsamma bör gälla stödet till det positiva arbete som på alkoholområdet utförs av länkrörelsen och andra frivilliga organisationer.

Tobaksrökningen är ett allvarligt hot mot folkhälsan. Det behövs en brett upplagd kampanj för att minska rökningen, med bl a upplysning i skolorna, hälsovarning på förpackningar och förbud mot tobaksreklam. De som inte röker bör i största möjliga utsträckning ha rätt till rökfri arbetsmiljö och rökfria offentliga lokaler. Rökavvänjningskliniker bör inrättas i alla landsting. Beskattningen bör utnyttjas för att nedbringa tobakskonsumtionen.

Kriminalvård

Tyngdpunkten i samhällets brottsbekämpande arbete bör ligga på de förebyggande åtgärderna. Det är minst lika viktigt att förebygga som att beivra brott. Ett led i denna strävan är att minska frestelserna att begå olika former av brott.

En intensifierad kriminologisk forskning bör kunna ge underlag för insatser som motverkar brottslighet. Dessutom kan forskningen skapa förutsättningar för en effektiv vård av dem som begått brott.

För att en person skall ha möjligheter att anpassa sig till ett normalt liv ute i samhället efter att ha varit intagen på en kriminalvårdsanstalt måste han ha tillgång till arbete och bostad. Han måste också få hjälp att klara de många problem ifråga om bl a ekonomi och sociala relationer som han oftast står inför efter frigivningen. Frigång för arbete utanför anstalt bör om möjligt tillämpas den sista tiden.

Inom den direkta kriminalvården bör en starkt ökad satsning ske på frivården. Behandlingsplanen måste omfatta också tiden efter frigivningen. Anpassningen till ett liv i frihet sker bäst under systematisk samverkan mellan kriminalvård, arbetsförmedling, nykterhetsvård, socialvård och frivilliga krafter.

Övervakarna bör fylla en kontaktskapande och praktiskt hjälpande funktion. De bör få möjligheter till god vidareutbildning och en ersättning som svarar mot deras betydelsefulla insatser.

Kriminalvården skall vara human. Intagning på slutenvård skall vara motiverad från allmän skyddssynpunkt. När en person berövas sin frihet skall man under anstaltsvistelsen söka underlätta återanpassningen till ett liv i frihet. Möjligheter skall ges till studier, yrkesutbildning och arbetsträning. Marknadsmässig avlöning för utfört arbete bör eftersträvas. Under anstaltsvistelsen skall man underlätta för de intagna att upprätthålla kontakter med sina anhöriga och samhället i övrigt.

Vistelsen på slutenvård bör så snart som möjligt övergå i öppnare vårdformer. Vårdenheterna bör bli mindre så att en mer individuell vård kan ges. Reglerna för permission och villkorlig frigivning skall vara inriktade på den intagnes möjligheter till snabb social anpassning. Särskild praxis är motiverad ifråga om den organiserade brottsligheten.

Unga lagöverträdare skall i princip tas om hand av barnvården.

Antalet intagna på ungdomsvårdsskolor bör successivt begränsas. I stället skall man satsa på fosterhem i så stor utsträckning som möjligt. Ersättningen till fosterhemmen bör ökas.

Utbildning, forskning och kultur

Utbildningspolitiken skall ha till mål att ge alla individer likvärdiga möjligheter att göra det bästa av sina förutsättningar, skapa jämlikhet samt främja andliga och materiella framsteg. För att uppnå dessa mål måste reformarbetet på utbildningsområdet fortsätta. Vuxenutbildningen skall därvid prioriteras. På samma gång är en snabb utbyggnad av förskolan nödvändig. Vad gäller ungdomsskolan måste reformviljan ta sikte på det inre arbetet och förankras i lokalt initierad förnyelse och aktivitet. Skolans arbetsro förutsätter återhållsamhet med förändringar i den yttre organisationen.

På längre sikt måste dock skolans struktur omprövas. Utbildningen måste få en fastare förankring i och livligare kontakt med samhället i dess helhet. I ett utbildande samhälle sker en kontinuerlig växling mellan

studier och yrkesarbete.

Rätten till utbildning gäller såväl grundutbildning och yrkesutbildning som vidareutbildning. En viss del av utbildningen skall fullgöras under ungdomstiden. Innebörden i begreppet skolplikt bör förändras till ett krav på en viss studieväg fullgjord före t ex 18 års ålder. Skolan behåller sitt ansvar för eleven tills han fullgjort denna sin skolplikt och ger kontinuerligt råd och vägledning. En gemensam nioårig grundskola bör vara det normala sättet att utnyttja rätten till ungdomsutbildning och följas av utbildning i gymnasieskolan. På längre sikt bör även ungdomsskolans organisation övervägas. Stadieindelningen i grundskolan kan ifrågasättas. Förskolan kan kombineras med ett klasslöst lågstadium.

Gymnasieskolan kan i större utsträckning samordnas med viss vuxenutbildning och utbyggas med kompletteringsmöjligheter för högre studier. Med återkommande utbildningsperioder kan undervisningsstoff och arbetsmetoder fördelas friare över utbildningstillfällena. Grundskolans innehåll och arbetsformer kan därmed anpassas till elevernas intressen och förutsättningar. Skolans fortsatta utveckling kräver att metoderna för ett kontinuerligt reformarbete förbättras. Arbetet med att finna metoder för att utvärdera insatserna på utbildningsområdet och mäta utbildningens kvalitet måste ges hög prioritet. Inom nuvarande organisation bör stimuleras till försök med varierande utformning av skolan. I första hand bör förslag utformas gemensamt av skolpersonal, elever och föräldrar. Förutsättningen för försöken bör vara att de rymms inom samma ekonomiska ramar som det normalt bedrivna skolarbetet. Den allmänna skolan får på detta sätt en mer varierad utformning och ger bättre utrymme för individuell anpassning.

Barn- och ungdomsutbildning

Förskolan bör utvecklas till en öppen institution fast förankrad i närmiljön. Samhällsplaneringen måste inriktas på en nära anknytning mellan bostadskvarter och förskolan och förutsättningar skapas för en aktiv samverkan mellan småbarnsföräldrar och personal. Till denna samverkan kan en utbyggd föräldrautbildning naturligen knytas.

En allmän förskola för sex- och femåringar bör förverkligas så snart som möjligt. Den är ett steg på vägen mot en obligatorisk förskola. För att möjliggöra en snabb utbyggnad är det nödvändigt att utnyttja alla befintliga resurser och uppmuntra enskilda initiativ. Härigenom får även förskolan en varierande organisation och utformning.

Stöd från det allmänna bör utgå till sådana förskolor som uppfyller av samhället uppställda krav. Dessa krav bör ges en generös utformning utan att pedagogiska mål eftersätts.

Förskolan måste särskilt nå de barn som bäst behöver dess stimulans. De föräldrar som inte på eget initiativ sänder sina barn till förskolan bör nås av en uppsökande verksamhet. Det är viktigt att barn med handikapp av olika slag tidigt bereds plats i förskola och att deras föräldrar fogas in i en stödjande gemenskap.

En närmare samverkan mellan förskola och lågstadium förutsätter en bättre samordning av utbildningen för lågstadielärare och förskollärare. Skolstyrelsen bör bli huvudman även för förskolan.

Grundskolan kan ännu inte sägas ha löst sin uppgift att ge en meningsfull studiegång för varje elev.

Försöken att öka individualiseringen måste fortgå samtidigt som skolan främjar elevernas sociala utveckling. Inslagen av praktisk yrkeserfarenhet i ungdomsutbildningen bör öka. Möjlighet bör finnas för skolstyrelse att bereda enskild elev särskild studieväg med större inslag av praktisk yrkesutbildning och gälla för o m årskurs sju på grundskolans högstadium.

Gymnasieskolan måste utvecklas till en skola för alla ungdomar. Den skall ge underlag för yrkesverksamhet och förbereda för högre studier. Olika studievägar bör vara jämställda vad gäller tillträdet till högre studier.

Det är nödvändigt att åstadkomma en jämnare könsfördelning vid studie- och yrkesval, t ex genom information och attitydpåverkan. Åtgärder i detta syfte bör vidtas på alla stadier från förskolan.

Lokala skolorgan bör ges ökad rörelsefrihet i förhållande till regionala och centrala myndigheter. Statens bidrag till det kommunala skolväsendet bör ges en väsentligt förenklad utformning. Den enskilda skolan bör tillförsäkras större handlingsfrihet inom givna ekonomiska och administrativa ramar.

Skolan skall grundlägga vanan att självständigt pröva. Eleverna måste få uppleva att samverkan i skolans demokratiska organ kan leda till positiva förändringar. Inom skolan bör demokratin förankras och förverkligas i den konkreta undervisningssituationen.

Skolornas storlek och utformning är av stor betydelse när det gäller att skapa en god arbetsmiljö. Stora skolenheter bör undvikas på alla stadier. Låg- och mellanstadie skolor bör förläggas i nära anslutning till bostadsområden och fritidslokaler. Skolgårdar och lokaler för fritidsverksamhet bör utformas och utrustas på ett för eleverna stimulerande sätt.

Skolans arbetsorganisation och undervisningsformer rör sig i riktning mot större flexibilitet och variation. För att ge bättre förutsättningar för att uppnå skolans mål bör mindre klasser, andra och mer växlande elevgrupperingar samt arbetslag av lärare och andra befattningshavare prövas. Årskursgränser kan härvid brytas.

En väl fungerande skola förutsätter en effektiv och riktigt utformad elevvård. Läraren bär det största ansvaret för denna men behöver hjälp av specialister som inte direkt är engagerade i undervisning och bedömning av elever. Utbildningen i elevvård för blivande lärare måste starkt utvidgas. Tendenserna till mobbning måste motverkas. Nära samarbete med andra samhällsorgan bör eftersträvas. Klassföreståndaren skall ges reella möjligheter att fullgöra sin funktion.

Ungdomar med handikapp av olika slag måste ägnas särskild uppmärksamhet. Kompletterande och stödjande undervisning är en viktig förutsättning för att göra skolsituationen meningsfull för dessa elever. Stödundervisning i klinik eller placering i specialklass bör ses som en extraordinär och om möjligt temporär åtgärd.

Det grundläggande ansvaret för barnens fostran åvilar hemmen. Ett nära samarbete bör äga rum mellan hem och skola. Skolan bör främja en samvetsbestämd livshållning. Från informationssynpunkt är ett betygssystem en värdefull tillgång. Varje utvärderingssystem måste så långt möjligt på ett rättvisande sätt mäta den faktiska kunskaps och färdighetsnivån. Ett viktigt krav på de system som prövas är att de inte ökar graden av styrning uppifrån av arbetsmetoder och stoffinnehåll.

Arbetet med en rullande läroplansrevision bör fortgå och bli en ledande till en omprövning av undervisningsstoffets fördelning och innehåll. Internationaliseringen måste slå igenom på alla utbildningsnivåer, innebärande bl a ökade krav på språkfärdigheter och stoffförnyelse inom orienterande ämnen.

En viktig prövosten på det svenska samhällets internationalisering är dess förmåga att sörja för invandranas utbildning. Skolan måste ge invandrareleverna möjlighet att inlemmas i det svenska samhället utan att behöva ge upp sin egen språkliga eller kulturella egenart. Risken att deras tvåspråkighet blir halvspråkighet måste uppmärksammas och generösa möjligheter ges för att de skall kunna utveckla sina färdigheter inom båda språkområdena. Invandrarkulturerna bör ges tillfälle att berika såväl den svenska skolans undervisningsstoff och sociala liv som samhället i dess helhet.

Universitet och högskolor

Utvecklingen mot återkommande perioder av utbildning ställer nya krav på universitet och högskolor. Förutom att ge grundläggande metodiska och ämnesmässiga kunskaper för insatser i arbetslivet och medverkan i samhällsaktiviteter måste de erbjuda möjligheter till fortbildning och vidareutbildning. Detta förutsätter ett bredare och mer differentierat utbud av kurser och en fortsatt decentralisering av utbildningsmöjligheterna.

Utbildning vid universitet och högskolor måste byggas upp med hänsyn till kraven inom olika yrken och yrkesområden. Den får dock inte bara bli en specialiserad och avskärmd yrkeskunskap. Det måste också finnas utrymme för att sätta ifråga och sträva efter förändringar. En förutsättning för detta är en nära kontakt mellan forskning och undervisning. Detta gäller i princip för all eftergymnasial utbildning. För att kunna erbjuda ett brett utbud av differentierade utbildningsvägar måste den eftergymnasiala sektorn ses som en helhet. Gränserna mellan olika utbildningar bör brytas ner så att det blir möjligt att kombinera kurser mellan dem. Den nuvarande ämnesuppsättningen bör kompletteras med studiekurser, som rymmer inslag från olika ämnesområden. En styrning av tillträdet till eftergymnasial utbildning är nödvändig. En decentralisering av utbildningsmöjligheterna är nödvändig för att skapa regional rättvisa och möjliggöra återkommande utbildningsperioder. Decentraliseringen bör ske så att varje utbildningsregion kan erbjuda ett allsidigt utbud av utbildningar. Utbyggnaden bör ske även på andra orter än sådana som redan har universitetsutbildning. Som ett komplement bör även andra former för distribution av universitetsutbildning byggas ut. Den efterförmedlade undervisningen bör därvid ges en central roll. Sambandet mellan forskning och undervisning bör upprätthållas, utan att forskningsresurserna splittras ytterligare.

Vuxenutbildning

Vuxenutbildningens mål bör vara att alla oavsett studiemål skall ha möjlighet att bredda, komplettera och fördjupa sin tidigare utbildning. Ämnen och utbildningsformer, som ger den enskilde utvecklingsmöjligheter i arbetet och bidrar till trygghet i anställningen, måste ges stort utrymme. En ökad satsning på yrkesinriktad utbildning får emellertid inte innebära att den mera allmänt personlighetsutvecklande eller samhällsorienterande utbildningen försummas. Särskilda insatser med

uppsökande inriktning krävs för att vuxenutbildningens möjligheter skall komma även dem till del, som endast har sex- eller sjuårig utbildning liksom invandrare, handikappade samt vissa grupper av hemarbetande kvinnor.

Vuxenutbildningen bör varken till organisation, form eller innehåll utgöra en kopia av ungdomsutbildningen. Deltidsstudier av olika slag, kombinerade med kortare perioder av undervisning på heltid, måste spela en central roll i denna utbildning under de närmaste åren. En större samordning bör eftersträvas av alla de utbildningsmöjligheter, som står till förfogande för dem, som efter en tids förvärvsarbete eller hemarbete önskar återgå till studierna. I

denna samordning måste även arbetsmarknadsutbildningen infogas. En förstärkt studierådgivning och yrkesvägledning för vuxenstuderande är angelägen.

Den lokala vuxenutbildningen bör i hög grad bygga på ett samspel mellan av kommuner och studieförbund arrangerad vuxenundervisning samt efterförmedlad undervisning.

Som bas för denna verksamhet bör finnas av kommuner och studieförbund gemensamt upprättade lokala vuxenutbildningscentra med tillgång till handledare, studierådgivare m m. Genom sin förankring i folkrörelserna bör studieförbunden ges en central roll i vuxenutbildningen. Detta förutsätter ett generöst ekonomiskt stöd från stat och kommuner.

Möjligheterna till studier på arbetstid eller i omedelbar anslutning till denna bör förbättras genom utbyggd personalutbildning hos företag och myndigheter. Konjunkturbetingade nedgångar i sysselsättningen bör utnyttjas för utbildningsändamål. Särskilda stimulansbidrag bör kunna utgå för detta. Företagen bör ges möjlighet att göra avsättningar till utbildningsfonder.

Gymnasieskolan täcker inte alla utbildningsbehov ens inom ungdomssektorn. Folkhögskolan har fortfarande en viktig funktion. Dess möjlighet att erbjuda heltidskurser av varierande längd som komplement till den lokala vuxenutbildningen bör också tas tillvara. Möjligheterna att utveckla folkhögskolan som bas för en regional vuxenutbildningsorganisation bör prövas. De folkrörelseanknutna förhögskolornas ideologiska karaktär skall bevaras.

För att undanröja de studiehinder, som möter de vuxna, är ett utbyggt studiestöd nödvändigt. Stödets storlek bör utformas med hänsyn till försörjningsbörda och inkomstbortfall. Därvid bör insatser för de korttidsutbildade ges företräde. Även deltidstuderande bör tillförsäkras rätt till studiestöd för kortare perioder. Ledighet för studier måste tillförsäkras alla.

Forskning

Forskning och vinnande av ny kunskap är en kultursträvan som har ett självständigt värde. Den skall också vara ett medel i den sociala nyttans och framåtskridandets tjänst. Forskningen skall vara fri. Forskarna får inte påtvingas förhandsbestämda resultat. De skall fritt få välja metodik. Forskningsresultat får ej undertryckas.

Statsmakterna skall understödja en omfattande spontan forskning. Det är en forskning som motiveras med utgångspunkt från vetenskapliga krav. Den skall ge nytt vetande, ompröva teorier och föra forskningsfronten framåt. En kritiskt inriktad forskning, som pekar på faror och utvecklingsmöjligheter, ger förutsättningar för en aktiv samhällsdebatt och förhindrar att föreställningar och institutioner stelnar.

En betydande del av den statligt understödda forskningen skall vara uppdragsforskning, självklart med öppen redovisning. Statsmakterna bör i ökad omfattning utnyttja forskning som ett medel att nå olika sociala, ekonomiska och miljömässiga mål. Stora belopp måste satsas på vetenskaplig utvärdering av de sociala och ekonomiska reformer som genomförs.

I anslagshänseende skall den spontana respektive den beställda forskningen behandlas olika såväl vad gäller kriterier för besluten som frågan om vilka som fattar besluten. Vad avser den spontana forskningen bör statsmakterna göra en avvägning mellan skilda forskningsområden. När det emellertid gäller prioriteringen inom ett och samma område bör forskarna själva ha det avgörande ordet. Den beställda forskningen bör däremot ses som en del av det offentliga verksamhetsområde som forskningen gäller och avvågas gentemot andra typer av insatser inom samma område. Den statliga uppdragsforskningens omfång och inriktning bör således avgöras av statsmakterna i enlighet med politiskt bestämda mål. Dessa principer bör vara vägledande för forskningens beslutsorganisation.

Universitet och högskolor bör utgöra basorganisation för den spontana forskningen och ges tillräckliga resurser.

En utbyggnad av deras forskningskapacitet bör ske främst genom en ökning av antalet fasta tjänster på olika nivåer. Utbyggnaden bör grundas på en självständig forskningsplanering.

Forskningen internationaliseras allt mer. Svenska forskare måste ges goda möjligheter att delta i det internationella samarbetet. Internationellt samordnad forskning bör stödjas av statsmakterna. Forskningsråden och olika forskningsfonder skall vara viktiga komplement till denna fasta basorganisation. För den spontana forskningen är det av särskild vikt att forskare har möjligheter att vända sig till mer än en finansieringskälla.

Framtidsforskningen bör stimuleras. Dess uppgift är inte bara att söka klarlägga olika trendförlopp och långsiktiga förändringar. Den skall framför allt anvisa alternativa utvecklingsmöjligheter och ge underlag för en skärpt medvetenhet om framtidens möjligheter. Framtidsforskningen får inte bara bli en företeelse inom de stora företagen. Inte heller får den styras av regering och riksdag. Statsmakterna bör stimulera oberoende framtidsstudier vid universitet och högskolor, bli genom tvärvetenskapliga forskningsavdelningar. Ett fristående institut för framtidsforskning bör inrättas. Dess uppgift bör bli att initiera studier vid olika forskningsinstitutioner samt förmedla forskningsuppdrag.

Decentraliserat kulturliv

Ett levande och vitalt kulturliv är en omistlig del av ett mänskligt samhälle. Kulturpolitikens syfte skall vara att frigöra, stödja och utveckla individens förmåga till upplevelser och engagemang i dagens värld, med dess historiska bakgrund. Människans egen skapande förmåga, hennes förutsättningar att skapa inte blott ting utan även relationer till medmänniskorna är central.

Människor som får möjlighet att växa upp, bo och arbeta i miljöer som befrämjar trivsel och gemenskap har bättre utsikter att förverkliga sig själva än de som vistas i utarmade och nedbrytande miljöer. Kulturpolitik i vid mening kommer därför att innefatta åtgärder som vanligen hänförs till andra samhällssektorer, exempelvis till den fysiska planeringen eller miljö- och trafikpolitiken. En målmedveten kulturpolitik av detta slag kan på längre sikt undanröja många sociala problem.

Kulturpolitiken måste präglas av vidsynthet, öppenhet och tolerans. Detta är en förutsättning för ett dynamiskt kulturliv, där det finns utrymme för såväl det traditionella som det okonventionella, det sökande och det stridande. Den måste lämna utrymme även för långtgående politiskt engagemang och samhällskritik. Alla tendenser till värdeemonopolisering måste motarbetas.

På kulturlivets område måste den enskilda människans inneboende initiativförmåga och skapande kraft komma till sin rätt. Stimulans och uppmuntran till initiativ från enskilda och grupper av samverkande står i samklang

både med en liberal samhällssyn och med kulturlivets egna villkor. På detta sätt skapas samtidigt de bästa förutsättningarna att fördjupa kulturengagemanget hos medborgarna i allmänhet. Entusiasm och spontanitet är tillgångar som bör stödjas utan att de därför behöver kanaliseras i kulturbyråkratins former.

Amatörverksamhet inom olika konstarter bör uppmuntras och stödjas. Det rikt förgrenade föreningslivet och det frivilliga folkbildningsarbetet måste spela en stor roll i kulturlivet. Kulturpolitikens mål skall vara att ge alla medborgare samma möjligheter att uppleva och ta del i kulturell verksamhet. Det allmänna bör sträva efter att garantera kulturlivets allsidighet för att motverka det ensidiga kulturutbud som marknadsmekanismerna kan medföra. Kulturpolitikens strävan skall bli att medverka till utformningen av en stimulerande livsmiljö, att målmedvetet söka nå de kulturellt underförsörjda och att decentralisera kulturstödet till regionala och lokala nivåer. För att förhindra en alltför stark dominans för etablerade kulturinstitutioner bör verksamheter vid sidan av dessa stimuleras och stödjas ekonomiskt.

Utöver ett väl utbyggt statsbidragssystem finns det därför behov av resurser, som kan disponeras på ett friare och från år till år skiftande sätt. En statligt finansierad kulturfond kan tillgodose dessa behov. Genom denna kan enskilda, grupper och föreningar samt kulturnämnder få medel till speciella

aktiviteter och arrangemang.

De statliga kulturinstitutionernas verksamhet bör decentraliseras. Men regionala rättvisa kan inte skapas enbart genom utbyggd turnéverksamhet. Det fordras i första hand insatser från fasta lokalt eller regionalt förankrade institutioner som bibliotek, konsthallar, läns museer, länsteatrar och regionmusik. Dessa institutioner skall ges ekonomiska och personella resurser att starta, producera och samordna olika former av uppsökande verksamhet.

I det lokala kulturlivet fyller de kommunala biblioteken en viktig funktion. Ett utbyggt filialsystem med en vidgad bokbussverksamhet i glesbygdsområden och ett ökat öppethållande är nödvändigt för att fler människor skall kunna utnyttja bibliotekens tjänster. Samtidigt fordras också en satsning på utåtriktade och uppsökande verksamheter. Bibliotekens möjligheter att fungera som kulturella centra, inte minst i nya

kommundelar, bör tas tillvara. Förutsättningar för ökade insatser från bibliotekens sida inom sjukvård, åldringsvård och kriminalvård måste skapas.

En målmedveten satsning på det lokala planet bör ske genom kommunala kulturnämnder och genom stimulans och stöd till föreningar och organisationer. Ett nära samarbete mellan kulturnämnden och föreningar och organisationer samt inom kommunen verksamma kulturarbetare skall eftersträvas. Både kulturnämnden och samarbetsformer måste utformas efter lokala förutsättningar.

På det regionala planet bör landstingskommunala organ ev i samverkan med länsbildningsförbunden - bli förmedla och samordna utbudet från centrala, regionala och lokala organ. Möjligheterna att göra landstingen till huvudmän för en utbyggd länsteaterverksamhet bör prövas. Det administrativa ansvaret för en vidgad regionalisering av musiklivet bör åvila landstingen.

Folk- och bygdekulturen som den kommer till uttryck i konsthantverk, folkmusik, lokala seder och bruk är en viktig del av vårt kulturarv. Dessa kulturformer bör stödjas för att bevara och utveckla ett mångsidigt, folkligt

förankrat kulturliv. I detta avseende är hembygdsföreningarna av stor betydelse. Studier av folkliga kultur och hantverkstraditioner bör uppmuntras. Inventering och dokumentering av kulturminnen bör intensifieras. Möjligheterna att skydda kulturellt intressanta byggnader och miljöer mot ingrepp måste kraftigt utvidgas och förstärkas. Inom kulturminnesvården bör läns museerna inta en central ställning. Bevarande av genuina kulturmiljöer skall i större utsträckning kunna stödjas med allmänna medel.

Studieförbunden utgör en naturlig bas för en omfattande och mångsidig kulturell aktivitet och bör ges stöd av stat och kommun som svarar däremot. Varje stöd måste ges på ett sådant sätt att studieförbundens självständighet och oberoende vidmakthålls. Alla studieförbund skall ges en likartad behandling.

Det är viktigt att det svenska kulturlivet kan berikas av invandrarkulturerna samtidigt som invandrarna ges möjlighet att bevara sin kulturella och etniska särart. Deras behov bör beaktas bl a vid utformandet av statsbidragsbestämmelserna för studieförbundens verksamhet och av programutbudet i radio och TV.

Ett kulturvänligt klimat förutsätter inte bara frihet och öppenhet. Det kräver också generositet och stimulans i ekonomiskt avseende. Stat och kommun måste medverka till att kulturarbetarna kan arbeta under trygga ekonomiska och sociala förhållanden. Den grundläggande principen bör därvid vara att skapa arbetstillfällen och ge ersättning för färdiga produkter och fullgjorda prestationer. Detta måste emellertid kompletteras med ett stipendiesystem så utformat att det blir möjligt att under trygghet pröva nya uttrycksmedel och genomföra större projekt.

Genom utställnings- och utlåningsverksamhet ställs en kulturell produktion avgiftsfritt till allmänhetens förfogande. För dessa tjänster bör kulturarbetarna tillförsäkras en rimlig ersättning. En förstärkt statlig biblioteksersättning till författarna ligger i linje med denna grundsyn. En likartad ersättning bör utgå till bildkonstnärerna i samband med offentliga utställningar. Ersättningarnas storlek och uppbyggnad bör fastställas efter förhandlingar mellan kulturarbetarnas fackliga organisationer samt stat och kommun. För att förbättra den ekonomiska situationen för bildkonstnärerna bör mervärdesskatten vid förstagångsförsäljning av konst slopas. Det är angeläget att en procentregeln för konstnärlig utsmyckning av offentliga byggnader tillämpas.

Filmen är en väsentlig kulturfaktor i det moderna samhället och upprätthållandet av en inhemsk produktion på detta område är angeläget. Ett produktionsstöd efter kvalitetsgrund som kan säkerställa en fortsatt svensk filmproduktion bör därför utgå. Stödet bör ske i former som uppmuntrar fria producenter och arbetsgrupper och stimulerar kunniga amatörfilmare. Visning av kvalitetsfilm för skilda åldersgrupper bör vara ett självklart kommunalt intresse.

Reformer är nödvändiga för att öka böckernas spridning, stimulera bokutgivningen, pressa bokpriserna och vidga arbetsmöjligheterna för författare och förlag. Därvid bör prövas ett system med statliga garantiköp av ett givet antal exemplar av skönlitterära verk, projektstöd för viktigare översättningar, biblioteksersättning också till förlagen samt insatser för att trygga försäljning av kvalitetslitteratur över hela landet.

Kommunerna bör bli genom sin inköspolitik kunna stödja den lokala bokhandeln.

Pressen

Fria tidningar är omistliga i en demokrati. Skyddet för det tryckta ordet måste bevaras och byggas ut.

Ingrepp mot tidningar, tidskrifter och böcker som står i strid med tryckfrihetsförordningen får ej ske.

Ekonomiskt starka tidningar blir i regel mer självständiga - mot statsmakter, ägare, annonsörer och organisationer. Man bör därför undvika att urholka ekonomin för tryckta skrifter genom t ex annons- och reklamskatt. Genom generella reformer bör statsmakterna skapa ett klimat som är gynnsamt för det tryckta ordet.

På samma gång är det nödvändigt att motverka att tidningar kommer i en regional monopolställning. Presstöd behövs därför för att förhindra pressdöd. Stödet bör bygga på automatiskt verkande regler för att förhindra maktmissbruk. Varje tanke på att koppla samman partistöd med presstöd måste avvisas. Ekonomisk diskriminering av veckopressen bör motverkas. Steg för steg bör villkoren för tryckta publikationer förbättras och göras mer likartade. Statsmakterna bör söka underlätta pressens investeringar, rationaliseringar och distribution.

Liberalismen slår vakt om tryckfrihetsförordningen som en av grundlagarna därför att den ökar skyddet för det tryckta ordet när påfrestningarna är stora. Skyddet för tidningarnas oberoende måste särskilt beakta de faror som uppstår under kriser av skilda slag. En ny massmedielagstiftning bör vara grundlag och därmed befästa skyddet för informations- och åsiktsfriheten.

Av utomordentligt stor vikt är individens ställning gentemot massmedierna. Den dominerande position som dessa har måste motsvaras av ett oavvisligt krav på ansvar för individens rätt till personlig integritet och privatliv. Den enskilde medborgarens förmåga att hävda sin rätt mot massmedierna är skiftande. Självsanerande åtgärder inom pressen är därför av utomordentlig betydelse.

Radio och TV

För många människor är radio och TV de viktigaste kulturförmedlarna. De måste erbjuda ett programutbud som är rikt varierat och av hög kvalitet. Objektivitet och allsidighet måste iaktas. Dessa krav tillgodoses bäst genom en konkurrens som skapar förutsättningar för en mer balanserad nyhetsinformation och en mer mångsidig programpolitik.

På radioområdet finns utrymme för en mera långtgående etableringsfrihet för både nationella och regionala företag, medan förhållandena på TV-sidan kräver en starkare begränsning av både antalet företag och kanaler. Förutsättningar för en fullständig etableringsfrihet saknas. Detta motiverar dock inte Sveriges Radios monopolställning.

Ett från Sveriges Radio helt fristående företag bör startas för att svara för en av TV-kanalerna. Detta kan finansieras med licensmedel eller genom försäljning av reklamtid.

Vid ett beslut om reklam i radio och TV måste stor hänsyn tas till pressens ekonomiska läge. Om reklamsändningar skall tillåtas måste en ovillkorlig förutsättning vara att annonsörerna inte får utöva något inflytande över programmet och att reklam endast får förekomma mellan programmen eller i särskilda sammanhängande reklamjournaler.

För ett fristående TV-företag bör gälla samma programprinciper om saklighet och opartiskhet som för Sveriges Radio. Genom särskilda regler bör man tillse att en allsidig ekonomisk och kulturell representation tryggas inom företaget och att politisk opartiskhet iaktas.

I likhet med vad som gäller på andra områden är det nödvändigt att i fråga om radio och TV skapa informationskanaler mellan konsumenter och producenter. Ett allsidigt sammansatt programråd med uppgift att framföra synpunkter och önskemål på den samlade programverksamheten i radio och TV bör därför inrättas. Massmedieforskningen bör stimuleras.

De alltmer vidgade möjligheterna för lokal radio och TV bör tas tillvara mera effektivt än för närvarande. Lokala radio- eller

TV-programföretag bör kunna startas av undervisningsanstalter, organisationer, tidningar eller enskilda och utvecklas under friare organisationsformer än vad som måste gälla för de riksomfattande företagen.

Kassett- och kabel-TV ger möjligheter till ett mycket bredare utbud av internationella, nationella, regionala och lokala TV-program. Dessa möjligheter måste till fullo tillvaratas och alla försök till åsiktsdirigering avvisas. Stor frihet måste därför råda både när det gäller produktion och distribution av sådana program. Det allmänna bör på samma sätt som i fråga om andra kulturaktiviteter stimulera och stödja produktionen och distributionen så att utbudet blir mångsidigt och präglad av god kvalitet.